

Economische Verkenning Rotterdam 2025:

Tijd voor bijschakelen

Juni 2025

Neo Observatory, Erasmus School of
Economics en Erasmus UPT

Colofon

Onderzoeksteam

Walter Manshanden (NEO), Frank van Oort (ESE), Evgueni Poliakov (NEO), Joris van der Linde, Dominique van Keeken en Merten Nefs (Erasmus UPT)

Opdrachtgever

Robert van der Poel (gemeente Rotterdam)

Organisatie evenement

Nina Escrivá Fernandes, Bas Karreman (ESE), Geert Maarse (moderator)

Publicatie

Dit rapport is een openbare publicatie, beschikbaar onder Creative Commons licentie (CC-BY 4.0). Het onderzoeksteam heeft zijn best gedaan eigenaren van foto's te achterhalen en om toestemming te vragen.

Beeld omslag

Rotterdam

Integriteit

De betrokken onderzoekers zijn gebonden aan de integriteits- en gedragscode van de Erasmus Universiteit Rotterdam en de Nederlandse gedragscode voor wetenschappelijke integriteit. De betrokken onderzoekers voeren het onderzoek zorgvuldig en volgens plan uit. Erasmus UPT en de betrokken onderzoekers kunnen echter geen garanties geven over de feitelijke juistheid of compleetheid van de resultaten.

Contact informatie

Dr.ir. Merten Nefs (nefs@ese.eur.nl)

Het Erasmus Centre for Urban, Port & Transport Economics

Erasmus UPT is een instituut voor onderzoek en onderwijs binnen de Erasmus Universiteit Rotterdam. Onderzoekers van Erasmus UPT richten zich vooral op drie thema's: regionale economie, haveneconomie en transporteconomie. Het is onze missie om huidige en toekomstige leiders te helpen een diepgaander begrip te ontwikkelen van de economische, institutionele en sociale veranderingen in de domeinen van stad, haven en luchthaven, transport en mobiliteit. We streven naar een solide basis van kennis en feiten om hen te helpen bij het maken van keuzes in kritieke onderwerpen. Onze onderzoeksprojecten vinden plaats binnen en buiten Nederland, met opdrachtgevers actief in zowel de private als publieke sector. Meer informatie is te vinden op onze website: <https://www.eur.nl/upt/>

Management samenvatting EVR 2025: Tijd voor bijschakelen

De Economische Verkenning Rotterdam 2025 (EVR 2025) geeft inzicht in de trends van de Rotterdamse economie in stad en regio. Duiding van deze trends is essentieel voor Rotterdam om zich met een gunstig vestigingsklimaat voor te bereiden op toekomstige economische dynamiek. Daarbij zijn de banden met de regio cruciaal om gezamenlijk sterk te staan voor de uitdagingen van de toekomstige economie. Dit jaar wordt de EVR samen gepresenteerd met een speciale verkenning over de relatie Rotterdam-Delft. Beide documenten hebben sterke raakvlakken, maar kunnen los van elkaar worden gelezen.

Wereldhandel: importheffingen versnellen transities

De wereldhandel heeft een sterke invloed op de economie van Rijnmond. Deze groeit in 2025 en 2026 op basis van het CPB (2025) naar verwachting met 2,1% per jaar. Omdat Nederland met name binnen Europa handel drijft, is de verwachting dat het effect van importheffingen vanuit de Verenigde Staten op de wereldhandel - met enkele tienden van een procent - op de korte termijn beperkt is. Daarmee is het effect op de economie van Rijnmond op de korte termijn ook bescheiden. Op de middellange termijn zal het effect van importheffingen op de economie van Rijnmond groter zijn door de toenemende onzekerheid onder investeerders, verladers en multinationals. Dit zal op de economie van Rijnmond naar verwachting meer impact hebben dan op andere steden.

Op de lange termijn ontwikkelde de wereldhandel zich steeds trager. In de periode 2014-2019 was dit gemiddeld nog 4,4% per jaar. Het voordeel van de globalisering en de integratie van Europa, namelijk meer internationale handel, is verleden tijd. De Europese Commissie stuurt nu aan op geopolitieke en economische onafhankelijkheid. Dat proces was al gaande en is met de recente importheffingen van de Amerikaanse overheid en uitbreiding van defensieve capaciteiten versterkt en komt bovenop de daling van de overslag onder invloed van de energietransitie (afname steenkoolverbruik). Meegaan in de Europese roep om strategische autonomie en inzetten op de eigen lokale economie en radicale innovaties kunnen transities initiëren en opschalen, zodat de gevoeligheid van de Rotterdamse economie voor externe schokken afneemt. Omdat hierdoor de wereldhandel negatief wordt beïnvloed, vergt dit wel beleid gericht op innovatie en vernieuwing van de productiestructuur van Rijnmond, zodat er vervangende bedrijven en werkgelegenheid is.

De Europese markt blijft cruciaal

Matiging van de wereldhandel en technologische verandering (elektrificatie van het energieverbruik) raken de haven van Rotterdam. Vertraging van Europees en Nederlands beleid in de energietransitie en importheffingen helpen de economie van Rijnmond niet en versterken de onzekerheid. Verschillende projecten in de regio zijn vertraagd en stilgevallen.

De besluiteloosheid in de nationale politiek werkt ook niet mee. Een regionale strategie gericht op financiële slagkracht, innovatie en brede welvaart heeft ook garanties op hoger schaalniveau nodig. De kansen liggen juist in Europa zelf (Draghi 2024, 2025), want Europese landen exporteren voornamelijk naar elkaar, en deze kansen moeten worden benut. Er zijn volgens Draghi nog teveel interne handelsbelemmeringen, en belangrijke beleidsterreinen zoals innovatie en de kapitaalmarkt worden nog te vaak nationaal georganiseerd, zodat werkelijke schaalvoordelen op het gebied van innovatie en financiën onbenut blijven. Het accepteren van Eurobonds en het creëren van een Draghi-fonds voor grootschalige investeringen in sleutelsectoren zouden de Europese economie als geheel versterken en innovatiever maken. De Europese Green Deal kan met zulke financiële instrumenten een belangrijke impuls geven aan zowel duurzaamheid, innovatie als het verdienvermogen. Hier ontstaat de ruimte voor innovaties en nieuwe bedrijvigheid voor Rotterdam, en de wijdere regio.

Economische ontwikkeling volgt het nationale groeipad

Het bruto regionaal product (brp) van de economie van Rijnmond groeit in 2025 naar verwachting met 1,3% en in 2026 met 1,0%. Dat is vergelijkbaar met de groei van de Nederlandse economie volgens het CPB 2015: 1,5% en 0,9%. De economie van Rijnmond volgt daarmee grosso modo het nationale groeipad. In 2023 en 2024 ontwikkelde de economie van Rijnmond zich met 0,4% en 1,1% zich iets sneller dan Nederland (0,1% en 1,0%). Het verschil is klein. Echter, in de regionale verdeling van de groei over de regio is er een verandering. Voor corona groeide het brp van de gemeente Rotterdam sneller dan de omgeving, na corona is dat verschil verdwenen. Indicatoren voor brede welvaart (EVR 2024, MRDH 2024) laten een positieve ontwikkeling zien het afgelopen jaar in stad en regio, onder andere een betere luchtkwaliteit en afnemende criminaliteit. Wijken rond het stadscentrum kennen groeiende welvaart (gentrificatie) en groei van werkgelegenheid.

De werkgelegenheid (bron: CBS) groeit gestaag door in Rijnmond. Naar verwachting neemt het aantal werkzame personen in 2025 en 2026 met 0,7% en 0,8% toe in Rijnmond. Dat is licht trager dan de groei in 2023 (+1,7%) en 2024 (+0,4%). Voor corona lag de toename nog op 2,9% en 2,3%. Afgezien van het corona-jaar 2020 is er vanaf 2015 een aanhoudende groei van het aantal werkzame personen in Rijnmond. Daarvoor kende Rijnmond na de kredietcrisis een groot aantal jaren van krimp van de werkgelegenheid.

De extra werkgelegenheid (bron: BRZ) ontstaat uit het saldo van opheffingen en oprichtingen van bedrijven (matig tot niet bij bestaande bedrijven) en uit in-verhuizingen van doorgroeiende starters uit bijvoorbeeld Delft. De groei van de werkgelegenheid in de gemeente Rotterdam (+2,2%) wordt gedragen door de dienstensector en nieuwe oprichtingen van kleinschalige bedrijvigheid. Overig Rijnmond kent voor het tweede jaar op rij een sterkere banengroei.

Vraag en aanbod op arbeidsmarkt langdurig uit evenwicht

Door de aanhoudende groei van de werkgelegenheid, met name uit de dienstensector, loopt de participatiegraad van Rijnmond aanhoudend op. De participatiegraad nam van 70,4% in 2018 naar 74,0% in 2024 toe, gevolgd door een verwachte stijging naar 75,2% in 2025 en 76,1% in 2026. De achterstand in participatiegraad van Rijnmond ten opzichte van Nederland in 2003 is daardoor voor het grootste deel weggesmolten. Doordat het verwachte tempo van de groei van werkgelegenheid terugloopt, loopt de werkloosheid iets op van 4,7% in 2024 naar 5,0% in 2025 en 5,2% in 2026. Het blijft nog ver onder het hoge niveau van 10 jaar geleden. Het beroep op de bijstand is overeenkomstig afgenomen, maar blijft qua aantal stabiel.

Economische groei in combinatie met vergrijzing leidt in heel Nederland tot structurele krapte op de arbeidsmarkt. Daarbovenop heeft Rotterdam een mismatch mede door het grote aandeel van tijdelijke, flexibele banen in de beroepsbevolking. Dergelijke banen worden hoofdzakelijk ingevuld door basis opgeleiden, die een lagere participatie hebben. Met vaste arbeidscontracten zou deze groep echter meer leereffecten opdoen en meer participeren. Dit is op lange termijn beter voor innovatie.

In 2015 was er nog aanzienlijk ruimte op de arbeidsmarkt van Rijnmond. Met de stijging van de participatie en lage werkloosheid loopt het arbeidsaanbod tegen grenzen aan. Dit leidt tot aanhoudende krapte op de arbeidsmarkt, hetgeen bedrijven hindert in groei en aanpassing aan nieuwe marktomstandigheden. Dit houdt de regionale economie in haar greep. Dit geldt voor zowel gekwalificeerde praktisch als voor theoretisch geschoolden. Transitie van de economie zal leiden tot zelfs verhevigde arbeidsvraag in bestaande en innovatieve beroepen, zoals theoretisch (innovatieve startups) als praktisch geschoold niveau (scale-ups die in

productiefasen komen). Strategieën die bijdragen aan verlichting van de krapte op de arbeidsmarkt zijn cruciaal: integratie van arbeidsmarkten van deelregio's (bijvoorbeeld Delft en Rotterdam), levenslang leren van werknemers, het bieden van ruimte voor nieuwe economische activiteit en adaptie van bestaande volwassen bedrijvigheid in het havenindustriële complex aan veranderende marktvraag en milieueisen. Daar de participatie onder praktisch opgeleiden vooralsnog laag is, ligt daar nog ruimte. Vermindering van flexibele, tijdelijke arbeidscontracten en gerichte opleiding is voor hen de aangewezen weg.

Regionale sectoren missen agglomeratiekracht

Informatie & communicatie technologie en specialistische zakelijke diensten vertonen een sterke groei en zijn in de regio groot, maar hebben in de regio een gemiddelde specialisatiegraad ten opzichte van Nederland. De regio is gespecialiseerd in vervoer & opslag, maar de toegevoegde waarde in deze sector groeit niet sterk. Groothandel is omvangrijk, maar groeit ook beperkt. Kortom, de regio heeft geen uitblinkende, grote en innovatieve bedrijfstakken, terwijl men dat bij de tweede regio van Nederland wel zou verwachten. De economie van Rijnmond vertoont namelijk een relatief gemiddeld en niet hoger groeipad dan Nederland omdat agglomeratievoordelen voor de regio als geheel ontbreken. Agglomeratievoordelen zijn allerlei voordelen voor bedrijven die ontstaan uit dichtheid, massa en onderlinge nabijheid, waardoor kosten worden verlaagd en meer innovatie door synergie ontstaat. Dit voordeel kan zodanig oplopen dat een sector of zelfs de gehele stad sneller groeit dan het landelijk gemiddelde. De regionale economie kent echter geen uitgesproken bedrijfstakken met zowel een hoge specialisatie ten opzichte van Nederland, substantiële omvang én een sterke groei.

Wel ontstond binnen Rijnmond voor corona (2014-2019) een relatief hogere groei in de gemeente Rotterdam. Dat was zichtbaar aan het brp, bevolking en werkgelegenheid. Dat hing onder andere samen met de aansluiting op het HSL-net en Randstadrail en hoogbouw in het centrum, waardoor de stad een impuls onderging. Dit was een aanzet van agglomeratievoordelen, maar tijdens corona zette de verdere groei in en vanuit het centrum van Rotterdam niet door. Bijvoorbeeld, de groei van de creatieve industrie vertraagde in de grote steden tijdens corona, ook in Rotterdam.

Het gaat om diversificatie en vernieuwing door het faciliteren van duurzame en diverse maakindustrie, naast het versterken van de dienstensector. Het uitbouwen van transitiesectoren en het aanhaken bij Europese waardeketens (informatie & communicatie, medische technologie, duurzame energie als stroom uit wind en zon (waterstof uit overvloedige wind- en zonnestroom, recycling, automatisering, AI, quantum en financiële innovaties) is voor de regionale agglomeratiekracht van groot belang. Industrie 4.0 kent in Rijnmond meer mogelijkheden voor cross-overs en opschaling dan in de meeste andere regio's. Dit vraagt om aanhoudend aandacht van beleidsmakers om het toekomstig verdienvermogen te bevorderen.

In focus: de economische relatie tussen Rotterdam en Delft

De economische relatie tussen Delft en Rotterdam krijgt in deze EVR 2025 speciale aandacht. De centrale hypothese hiervoor is dat de twee steden kunnen winnen in agglomeratiekracht door gezamenlijk te werken aan een geïntegreerd ecosysteem, in het bijzonder voor startende en doorgroeende bedrijven die werken aan belangrijke regionale opgaven zoals transities (energie, circulair, digitaal) in relatie tot het toenemende belang van strategische autonomie. We vinden inderdaad dat Delft meer fungeert als kraamkamer van vernieuwing, terwijl Rotterdam doorgroeiers beter kan accommoderen en kan inbedden in een grootstedelijk milieu. Een complementaire arbeidsmarkt, afzetmarkt en grondmarkt biedt kansen voor een gezamenlijke ontwikkelingsstrategie. We concluderen met Yes!Delft directeur Ras Lalmy dat het kennisecosysteem rond de TU Delft regionaliseert, en dat Delft het grootste herkomstgebied is van bedrijven die zich van elders vestigen in

Rotterdam. Hoewel de Erasmus Universiteit groeit in ondernemerschap, is die instroom van startups voor Rotterdam nog relatief laag. Delftse bedrijven die doorgroeien in de regio kiezen, naast Delft zelf, meestal voor Rotterdam, vanwege het vestigingsklimaat, de traditie en ruimte voor maakindustrie, de aanwezigheid van mbo-opgeleid arbeidspotentieel, de grotere (internationale) bereikbaarheid maar toch ook de blijvende nabijheid tot Delft. Hoewel Rotterdam meer en grootschaliger (bedrijfs)ruimte biedt voor groeiers, vooral in de maakindustrie, is de woningmarkt in beide steden krap. Dat er nog meer belemmeringen zijn voor economische integratie blijkt ook uit de bevinding dat pendel, bedrijfsverplaatsingen en bedrijfsrelaties al langere tijd minder groot zijn dan we op basis van de omvang van en de geringe afstand tussen de twee steden zouden verwachten. Rotterdam en Delft kunnen hiervoor leren van buitenlandse stedencombinaties van universiteits- en grote industriesteden. De samenwerking Birmingham - Coventry in het VK laat zien hoe naast academische samenwerking en infrastructuur ook in de hele opleidingskolom samen kan worden gewerkt. Er ontstaat zo een industrieel ecosysteem waarin productie en toegevoegde waarde samen opgaan met werkgelegenheid, waarbij voor het laatste WO is gekoppeld aan HBO, MBO en de arbeidsmarkt (vraag en aanbod). In de combinatie Graz – Wenen zet men sterk in op huisvesting en goede verbindingen. In Turku – Helsinki wordt regionaal ingezet op duurzaamheidstransities in het bedrijfs- en kennisecosysteem, vergelijkbaar met de Zuid-Hollandse transitiedoelstelling. Hun succes suggereert dat door het samen plannen van een integratieve stedelijke en innovatieve kenniseconomie, uitbouw van het ecosysteem voor een meer competitieve regio mogelijk is.

Knelpunten vragen om strategisch beleid op de lange termijn: de Groeiagenda

De economie van Rotterdam ervaart ondanks het in absolute zin positieve groeppad verschillende knelpunten.

De belangrijkste knelpunten zijn:

1. Evidente risico's voor de haven economie via mondiale en Europese handelsketens, weinig radicale innovatie en relatief weinig startups. Het strategisch nadenken daarover is cruciaal voor de toekomstige welvaart van stad en regio. Het gaat om (financiële) slagkracht en doorzettingsvermogen van stad en regio in de richting van het lange termijn investeringsklimaat, zoals dat met de uitbreiding fieldlabs, technologische campussen en met de bredere Groeiagenda Zuid-Holland in regionaal verband met de provincie Zuid-Holland, de MRDH en kennisinstellingen is ontwikkeld. Juist hier is het ontwikkelen van de relatie Delft-Rotterdam van belang.
2. Het bieden van bedrijfsruimte, voorzieningen en woningen in Rotterdam om agglomeratievoordelen te bevorderen dient te worden gekoppeld aan diversificatie van bedrijvigheid, economische structuurverandering en extra inspanning op extra scholing voor praktisch geschoolden voor de toekomstige arbeidsmarkt.
3. Mismatch op de arbeidsmarkt. Gezien de verwachte cruciale ontwikkelingen in de hoogwaardige arbeidsvraag in innovatieve sectoren en het huidige arbeidsaanbod. We benadrukken dat hoogwaardig niet synoniem is met hoog opgeleid. Het gaat om betere vaardigheden en gelijkwaardige benutting participatie van alle opleidingsniveaus.
4. Ontwikkeling van welvaart heeft continuïteit nodig ondanks bovenstaande knelpunten. Indicatoren voor brede welvaart laten een positieve ontwikkeling zien het afgelopen jaar, o.a. een betere luchtkwaliteit en afnemende criminaliteit. Wijken rond het stadscentrum kennen groeiende welvaart (gentrificatie) en groei van werkgelegenheid. De regio maakt een inhaalslag, maar Rijnmond en Rotterdam lopen nog zeker niet voorop in de drie dimensies van welvaart: economie, inclusie en duurzaamheid.

Tabel S1 Kerncijfers economische ontwikkeling Rijnmond

Realisatie 2018-2024, 2024 voorlopig, prognose 2025 en 2026****

De prognose in de tabel is gebaseerd op het CPB (mei 2025), waarin het effect van de importheffingen op de Nederlandse economie is geraamd.

Rijnmond	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*	2026*
Nederland (CPB)									
Bbp in mln euro (marktprijzen 2023)	972,0	994,4	955,9	1.015,9	1.066,8	1.067,6	1.077,6	1.093,8	1.103,6
Reële bbp groei in %	2,3	2,3	-3,9	6,3	5,0	0,1	1,0	1,5	0,9
Rijnmond									
brp in mln euro (marktprijzen, 2023)	78,2	79,6	77,1	81,0	83,9	84,2	85,1	86,2	87,1
Reële groei in %	1,8	1,8	-3,1	5,0	3,6	0,4	1,1	1,3	1,0
Werkzame personen (x 1.000)	692	707	702	711	740	752	755	761	766
Groei in %	2,9	2,3	-0,8	1,4	4,0	1,7	0,4	0,7	0,8
Bevolking (x 1.000)	1.258	1.268	1.276	1.282	1.293	1.306	1.316	1.323	1.331
Groei in %	0,63	0,77	0,60	0,47	0,88	1,05	0,73	0,56	0,61
Bevolking 15-74 jaar (x 1.000)	896	902	909	923	927	932	940	943	947
als % van de bevolking	71,2	71,1	71,3	72,0	71,7	71,3	71,4	71,3	71,2
Beroepsbevolking (x 1.000)	631	643	646	664	676	692	696	709	721
Participatiegraad	70,4	71,3	71,1	71,9	72,9	74,2	74,0	75,2	76,1
Werkloosheid (x 1000)	39	39	39	40	31	33	33	35	38
als % van de beroepsbevolking	6,2	6,1	6,0	6,0	4,6	4,8	4,7	5,0	5,2
Bijstand (personen, x 1000)	46,4	43,7	44,3	44,4	42,3	41,6	41,7	41,7	41,6
als % van bevolking 15-74 jaar	5,2	4,8	4,9	4,8	4,6	4,5	4,4	4,4	4,4

*brp 2024 voorlopig/Bevolking, beroepsbevolking en werkloosheid 2024 definitief

**prognose

*** Bijstand tot AOW-gerechtigde leeftijd excl. IOAW/IOAZ, CBS

Bron: CBS, Macroeconomische Verkenning CPB 2025, Economische effecten van importheffingen, CPB mei 2025, World Economic Outlook IMF, april 2025, prognose Rijnmond NEO Observatory

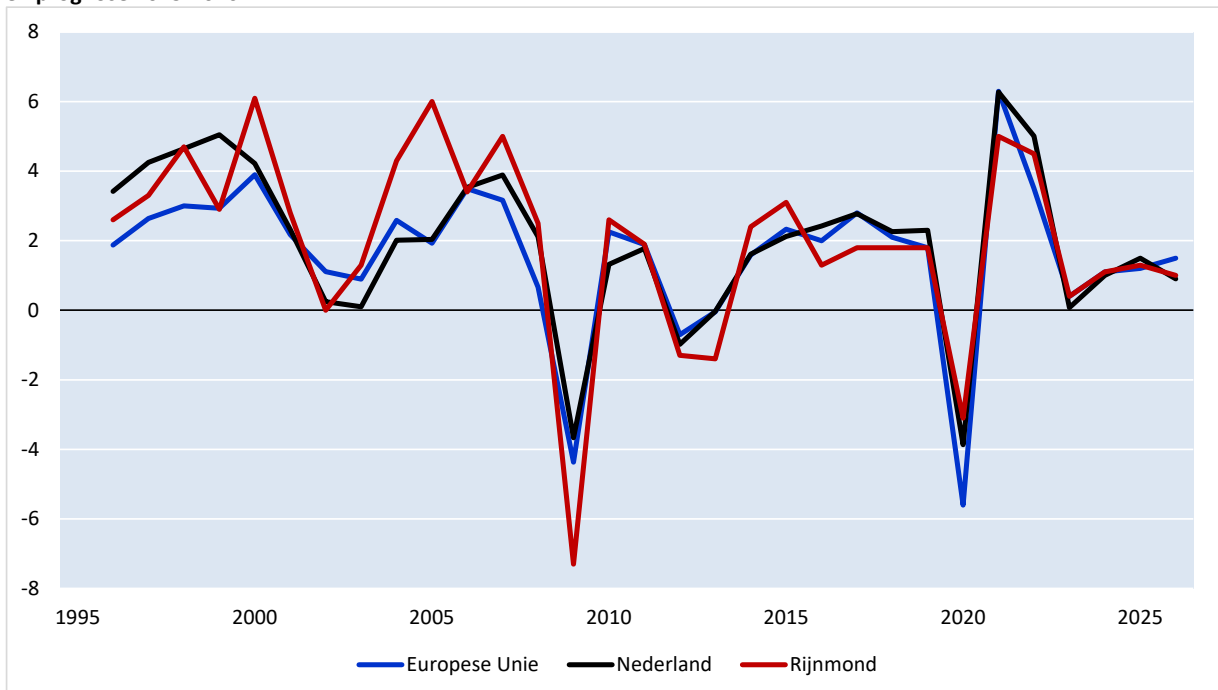
Inhoudsopgave

Management samenvatting EVR 2025: Tijd voor bijschakelen	3
1. De macro-economische omgeving	9
1.1 Wereldhandel in de periodes 1996-2008 en 2009-2024	9
1.1.1 Importheffingen VS leiden tot blijvende onzekerheid	10
1.2 Europa	11
1.3 Nederland: inflatie, rente en vertrouwen	12
2. De economie van regio Rijnmond	13
2.1 Rijnmonds economische sectoren in Nederland en Europa	13
2.2 Toegevoegde waarde en Rijnmonds agglomeratievoordelen	17
2.3 Rotterdam in de regio	19
3. Werkgelegenheidsdynamiek in Rotterdam en Rijnmond	21
3.1 Werkgelegenheidsgroei ondanks brp-stagnatie	21
3.2 Componenten van werkgelegenheidsgroei in Rotterdam	22
3.2.1 Ontwikkeling bestaande bedrijvigheid	22
3.2.2 Saldo van in- en uitverhuizingen	23
3.3.3 Saldo van oprichtingen en opheffingen	23
3.3.4 Overige mutaties	23
3.3 Ontwikkeling werkgelegenheid naar sector	24
3.4 Groei van werkgelegenheid in Rotterdamse wijken	27
3.5 Verdieping op Rotterdams agglomeratievoordelen in werkgelegenheid	29
3.5.1 Groei van werkgelegenheid in Rotterdam ten opzichte van Groot-Rijnmond	30
3.5.2 Locatievoor- en -nadelen in Rotterdamse wijken	32
3.5.3 Rotterdam in de regio	33
4. Arbeidsaanbod en bevolking	36

1. De macro-economische omgeving

De economie van Rijnmond wordt sterk gestuurd door ontwikkelingen buiten Nederland, vooral door de ontwikkeling van de wereldhandel die via de zeehaven invloed heeft op het bruto regionaal product (brp). De wereldhandel groeide sterk tot de grote financiële crisis (zie figuur 1.2), waardoor Rijnmond een relatief snelle groei van het brp doormaakte (zie figuur 1.1). In 2024 nam de totale wereldhandel met 3,8% toe, in de ontwikkelde landen met 2,3%.¹ De verwachting is dat de totale groei in 2025 en 2026 nog maar met 1,7% respectievelijk 2,5% toeneemt, en die in ontwikkelde landen is eveneens neerwaarts bijgesteld, namelijk naar 1,5 en 2,0%. Hoewel de raming op jaarbasis neerwaarts is bijgesteld, is een algehele krimp van de wereldhandel niet aan de orde. Daar de wereldhandel bij vorige crisis op jaarbasis veel grotere dalingen liet zien, bijvoorbeeld tijdens de corona- (-8,4%) en kredietcrisis (-10,6%), kan de huidige neerwaartse bijstelling van de ontwikkeling van de wereldhandel vooralsnog als beperkt worden gezien. Echter, de grote krimp van 2009 en 2020 werd gevolgd door een groot herstel in het jaar erna (figuur 1.1).

Figuur 1.1 Bruto binnenlands product, jaarlijkse groei in procenten, Rijnmond, Nederland en de EU, realisatie 1995-2024 en prognose 2025-2026.

Bron: CBS, CPB 2025, European Economic Forecast, Winter 2024, EC, prognose Rijnmond NEO Observatory

1.1 Wereldhandel in de periodes 1996-2008 en 2009-2024

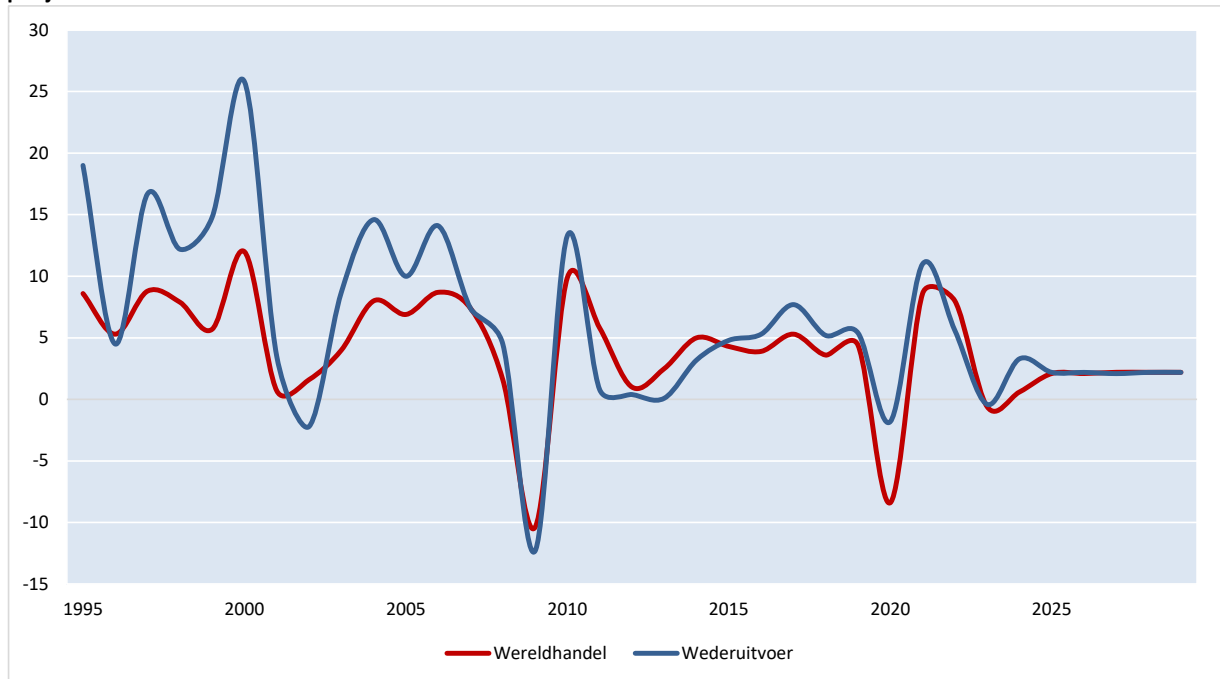
De groei van de wereldhandel bedroeg voor de financiële crisis (1996-2008) gemiddeld 6 % per jaar, daarna (2009-2024) 2,4%. De wereldhandel groeide snel vanwege de integratie en uitbreiding van de Europese Unie en de globalisering vanaf de jaren negentig. Europese expediteurs concentreerden de bestaande goederenstromen op de grote zeehavens van Europa om schaalvoordelen te behalen. De extra groei van de Europese economie door de integratie en uitbreiding van de EU versterkte deze trend.

Na de financiële crisis van 2009 viel deze voor Rijnmond en Rotterdam gunstige ontwikkeling van de wereldhandel terug naar tot op heden een trendmatig lager groeitempo. Door verzadiging van de markt, de Eurocrisis en de door geopolitiek ontstane grenzen van de globalisering ontwikkelt de wereldhandel zich zeer gematigd. Dit betekent dat de economie van Rijnmond

¹ IMF April 2025, p12. Dat is het gemiddelde van import en export van zowel ontwikkelde landen als de opkomende en ontwikkelingslanden. Bron: World Economic Outlook, April 2025. Washington DC: IMF.

vanuit de wereldhandel en de Europese economie minder impulsen op het brp ontving. Los van schommelingen door de coronapandemie bleef ook in de hersteljaren vanaf 2014 per saldo de groei gemiddeld. De huidige verwachting is dat de wereldhandel van de ontwikkelde landen op de middellange termijn traag groeit. Het CPB (mei 2025) gaat uit van gemiddeld 2,3% tot 2030.

Figuur 1.2 Relevante wereldhandel en wederuitvoer Rotterdam, 1995-2024, prognose 2025-2028. Ontwikkeling in procent per jaar.

Bron: Macroeconomische Verkenning CPB 2025, Economische effecten van importheffingen, CPB mei 2025

1.1.1 Importheffingen VS leiden tot blijvende onzekerheid

Recent hebben de voorgestelde importheffingen van de Amerikaanse regering de druk op de wereldhandel verhoogd. Hoewel recente verlagingen van de heffingen positief zijn ontvangen, is de onzekerheid voor allerlei im- en exporterende bedrijven en multinationals sterk vergroot. Dat is zichtbaar aan de gestegen goudprijs, lagere dollarkoers, gestegen rente en verlies van de hoogste kredietstatus van de VS voor staatsschuld. De grotere onzekerheid leidt tot meer terughoudendheid bij investeringen, waarvan de effecten op middellange termijn zichtbaar zullen worden.

Het achterliggende vraagstuk is de rol van de Verenigde Staten in de wereld, met belangrijke implicaties voor Europa. De huidige internationale economische en geopolitieke architectuur is gebouwd op de dollar als centrale munt in het internationale betalingsverkeer, afgedekt door de Amerikaanse overheid. De zekerheid van de dollar was dat deze altijd herbelegd kan worden in de VS, daar de VS de grootste, diepste en meest liquide markt van waardepapier (zoals obligaties) en vastgoed is. De VS garanderen daarbij de internationale veiligheid. Internationaal werd de VS gezien als een stabiele en betrouwbare markt waar overtollige dollars altijd gestald konden worden, en waar staatsobligaties altijd worden terugbetaald door de Amerikaanse overheid. De combinatie van de dollar en de veiligheid boden het vertrouwen en de zekerheid die nodig zijn voor internationale handel, beleggingen, investeringen en welvaart.

De Verenigde Staten bouwden in de afgelopen decennia evenwel een structureel handelstekort op in de productie en consumptie van hoofdzakelijk industriële goederen, samengaan met een forse staatsschuld. Tegenover dit handelstekort ontstonden overschotten bij landen die leverden aan Amerika; dat geld werd belegd in de VS. De Amerikaanse overheid kon elke extra besteding financieren met het uitgeven van schuld papier in plaats van bezuinigen en/of belasting heffen. Inmiddels bedraagt de schuldquote van de VS 120% van het bbp. Ter vergelijking: in de EMU is 60% de norm. In Nederland was deze in 2024 43,6% van het bbp. Dit internationale systeem van vrede en veiligheid bevorderde de economische ontwikkeling van Europa en de rest van de wereld, en daardoor de VS zelf. Dat is geen 'zero-sum game', maar iedereen werd er netto beter van. Dit was gedurende deze periode ook de algemene politieke overtuiging in de VS zelf. Echter, het aandeel van de

Amerikaanse economie in de wereldeconomie is afgenomen. In het internationale systeem van vrijhandel met relatief weinig barrières (zoals importheffingen) zijn comparatieve voordelen veranderd, met als gevolg dat een aanzienlijk deel van de Amerikaanse industriële productie verschoven is van de VS naar onder andere China en andere lage-lonen landen. De poging van de huidige Amerikaanse regering om hier op korte termijn iets aan de doen lijken tot mislukken gedoemd omdat de analyse en het beleidsinstrument ontoereikend zijn voor het probleem: importheffingen leiden tot inflatie in de VS en niet tot 'reshoring' van industriële activiteit. Rechtvaardig belasting heffen en de uitgaven beheersen zijn effectiever. Het is gebleken dat de VS financieel kwetsbaar en afhankelijk zijn, en bereid is tot spontaan en riskant beleid. Het beeld is ontstaan dat het tijdperk van de Amerikaanse dollar en internationale veiligheid wordt ingewisseld voor afbrokkeling van globalisering, met het opgeven van openheid en vertrouwen. Dit heeft op termijn effect op de economie van Rotterdam.

1.2 Europa

De economie van Europa groeide met 1,1% in 2024 gematigd. Voor 2025 en 2026 heeft het IMF in de meest recente raming (april 2025) de groei neerwaartse bijgesteld met -0,2% in beide jaren. In de World Economic Outlook van April 2025 verwacht het IMF in het Euro gebied een groei van 0,8% en 1,2% voor '25 en '26. Per saldo zijn sinds oktober 2024 (voor de verkiezingen in de VS) de verwachtingen voor alle landen (ook de VS) en regio's in de wereld neerwaarts bijgesteld.

De verwachtingen voor Duitsland, van groot belang voor de Nederlandse economie en die van Rotterdam, zijn het sterkst bijgesteld, namelijk -0,8 en -0,5% in '25 en '26 van het bbp sinds oktober 2024. De Duitse economie kromp in 2024 licht met 0,2%. Het IMF verwacht dat de Duitse economie in 2025 niet groeit (de nullijn) en zeer matig in 2026 met 0,6%. Het wegvallen van goedkoop Russisch gas is nog niet verwerkt. Verder maakt de Duitse economie een herstructurering van de auto-industrie door. Deze sector heeft aan concurrentiekracht ingeboet. De elektrificering stagneert, zodat de productie van elektrische auto's in Europa in een niemandsland terecht is gekomen waarbij de investeringen achterblijven, terwijl investeringen in de traditionele fossiele brandstofauto weinig zinvol lijken. Daartegenover staat dat de nieuwe Duitse regering fors gaat investeren in het militair-industriële complex, een waterstof netwerk, goedkope energie voor bedrijven, circulaire economie, AI, en fysieke (weg en rail) infrastructuur, bekostigd door grote extra leningen (Eurobonds).²

De politieke en economische rol van de Europese Unie is cruciaal. Dan gaat het om werk te maken van de economische, monetaire, geopolitieke en defensieve onafhankelijkheid en politieke robuustheid van de EU. De aanbevelingen van het Draghi rapport 2024³ gaan hierover. Draghi wijst op de noodzaak van verdergaande integratie en verdieping van de Europese Unie. Het gaat dan concreet om de creatie van een politieke unie, Eurobonds en een fonds dat de schaal biedt voor diepte investeringen in strategische sectoren, die in Europa niet van de grond komen door de nationale schaal van veel aspecten: R&D uitgaven, beperkte financiering van scale-ups, onzekere nieuwe industriële activiteit, transitie naar elektrisch vervoer, internationaal concurrerende bedrijven en strategische sectoren voor industriële onafhankelijkheid (energie en grondstoffen). China en de VS hebben de benodigde schaal die veel bedrijven en nieuwe innovatieve bedrijven in Europa missen. Het voorgestelde Draghi fonds heeft weliswaar de steun gekregen die nodig is om het uit te voeren, maar is nog niet operationeel. De vraagstukken die Draghi aankaart zijn levensgroot en actueel, zoals het mislukken van NorthVolt, de problemen van de auto-industrie en het gebrek aan internationaal concurrerende moderne ICT bedrijven.⁴ ASML is een uitzondering.

Onder invloed van de importheffingen van de VS is er een nieuwe dynamiek ontstaan met betrekking tot geopolitieke onafhankelijk. Verschillende landen schroeven militaire uitgaven op (tot een gesuggereerde 5% norm van de NAVO). Tevens is er meer dynamiek om qua energie en zeldzame metalen onafhankelijker van import te worden. Dit betekent meer bestedingen aan alternatieven voor fossiele energie, kansen voor industriële verwerking en recycling van zeldzame metalen en grondstoffen, en mogelijkheden voor innovatie en militair-industriële productie. Dit vergt kennis, ervaring en ondernemerschap dat in principe in Rotterdam en de regio, met name Delft, aanwezig is.

² CDU, CSU & SPD (2025), "Verantwortung für Deutschland". Koalitionsvertrag.

³ The Draghi report: The future of European competitiveness. Part A | A competitiveness strategy for Europe (2024), Brussels: European Commission, en: The future of European competitiveness. Part B | In-depth analysis and recommendations. (2024), Brussels: European Commission.

⁴ TNO Vector (2025), "Het Nederlandse concurrentievermogen in het licht van het Draghi-rapport. The Future of European Competitiveness". TNO 2025 R10842.

Draghi⁵ heeft onlangs aangegeven dat het effect van de importheffingen van de VS op de Europese handel relatief klein zal zijn. Het grootste deel van de handel is binnen de EU zelf. De mogelijkheden liggen volgens hem juist in de kernpunten van zijn rapport uit 2024: integratie van het Europese politieke, monetaire beleid, integratie en schaalvergroting van innovatiebeleid en re-industrialisering op het gebied van goedkope hernieuwbare energie, zeldzame aardmetalen en grondstoffen (winning en recycling). De Europese Green Deal werkt mee in deze richting, waarbij het ESG (Environmental, Social, Governance) financieringsstelsel bijdraagt aan zowel duurzame als strategische EU-doelen.⁶

1.3 Nederland: inflatie, rente en vertrouwen

Het post-coronaherstel van de Nederlandse economie was gelijk aan dat van Europa. In 2023 viel de groei van het bbp nog sterk terug tot 0,1%. Dit is het gevolg van de hoge inflatie na corona, veroorzaakt door problemen in aanvoerketens en de post-corona bestedingsimpuls, de oorlog in Oekraïne en hogere energieprijzen. De Nederlandse economie heeft de herstelfase achter de rug met een groei van het BBP van 1%.

De eventuele hogere importheffingen van de VS zullen de Nederlandse economie en die van Rotterdam niet zeer sterk raken. Het CPB (mei 2025) verwacht dat de voor Nederland relevante wereldhandel met -0,25 en -0,35% lager uitvalt in 2025 en 2026. Het effect op de korte termijn is volgens het CPB (mei 2025) een lagere groei van het BBP. In 2025 komt dat per saldo uit op 1,5 % en 0,9 % in 2026 (-0,4 en -0,6 % lager ten opzichte van raming februari 2025). In vergelijking met de kredietcrisis en coronacrisis is dit niet substantieel.

Rente heeft eveneens invloed op de groei van de economie. De (Duitse) korte rente en inflatie zijn gezakt. De korte rente betreft één- tot tweejarige leningen, die vooral voor de bestedingen van huishoudens van belang zijn (consumentenkrediet). Het consumentenvertrouwen in Nederland is aanhoudend laag. De stijging die eind 2023 en begin 2024 werd ingezet, zette niet door in de tweede jaarhelft van 2024, maar viel juist weer terug. In de eerste maanden van 2025 neemt het consumentenvertrouwen weer af tot -37 in april 2025. Daarnaast sparen Nederlanders veel.

Er zijn nog andere structurele vraagstukken die de ontwikkeling van het bbp aantasten. De inflatie blijkt hardnekkig in Nederland. Klimaatverandering begint structureel door te werken in voedselprijzen. Drinkwater wordt schaarser en er zijn knelpunten op het elektriciteitsnet, waardoor bedrijven niet kunnen ontwikkelen. Vergrijzing zet druk op de arbeidsmarkt, en er zijn kwalitatieve mismatches. De knelpunten op de woningmarkt spelen ook een rol. Opgemerkt wordt dat de hoge grondprijzen geen oorzaak zijn van de achterblijvende woningbouw. De hoge woningprijzen zijn de oorzaak van dure grond. Per saldo zijn er tal van knelpunten die de groei van de economie beperken. Dit leidt er onder andere toe dat het concurrentievermogen van de Nederlandse economie is gedaald.⁷ Op middellange termijn verwacht het CPB dan ook een gematigde groei van het bbp van circa 1,5 % per jaar.

⁵ Mario Draghi, Europe has successfully imposed tariffs on itself. Financial Times, 15-16 februari 2025.

⁶ Michael Peeters (2025), "Sustainable finance and reporting in the EU: Geopolitical hedging beyond environmental impact". TU-Delft.

⁷ TNO-Vector (2025), ibid.

2. De economie van regio Rijnmond

De Rotterdamse stad en regio kennen ook een eigen dynamiek. Hieronder worden achtereenvolgens de trends besproken van de Rotterdamse sectoren, agglomeratiekracht en de arbeidsmarkt. Tabel 2.1 vat de belangrijkste kerncijfers voor Nederland en Rijnmond samen. We bespreken de economische dynamiek in 3 thema's: ontwikkelingen in productie en toegevoegde waarde, vooral gemeten op het regionale niveau van Rijnmond in vergelijking met Nederland (dit hoofdstuk 2), arbeidsvraag en werkgelegenheid in stad Rotterdam, regio Rijnmond en in verhouding tot elkaar (hoofdstuk 3), en regionaal arbeidsaanbod en bevolking in vergelijking met Nederland (hoofdstuk 4).

Tabel 2.1 Kerncijfers economische ontwikkeling Rijnmond

Realisatie 2018-2024, 2024 voorlopig, prognose 2025 en 2026****

De prognose in de tabel is gebaseerd op het CPB (mei 2025), waarin het effect van de importheffingen op de Nederlandse economie is geraamd.

Rijnmond	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025*	2026*
Nederland (CPB)									
Bbp in mln euro (marktprijzen 2023)	972,0	994,4	955,9	1.015,9	1.066,8	1.067,6	1.077,6	1.093,8	1.103,6
Reële bbp groei in %	2,3	2,3	-3,9	6,3	5,0	0,1	1,0	1,5	0,9
Rijnmond									
brp in mln euro (marktprijzen, 2023)	78,2	79,6	77,1	81,0	83,9	84,2	85,1	86,2	87,1
Reële groei in %	1,8	1,8	-3,1	5,0	3,6	0,4	1,1	1,3	1,0
Werkzame personen (x 1.000)	692	707	702	711	740	752	755	761	766
Groei in %	2,9	2,3	-0,8	1,4	4,0	1,7	0,4	0,7	0,8
Bevolking (x 1.000)	1.258	1.268	1.276	1.282	1.293	1.306	1.316	1.323	1.331
Groei in %	0,63	0,77	0,60	0,47	0,88	1,05	0,73	0,56	0,61
Bevolking 15-74 jaar (x 1.000)	896	902	909	923	927	932	940	943	947
als % van de bevolking	71,2	71,1	71,3	72,0	71,7	71,3	71,4	71,3	71,2
Beroepsbevolking (x 1.000)	631	643	646	664	676	692	696	709	721
Participatiegraad	70,4	71,3	71,1	71,9	72,9	74,2	74,0	75,2	76,1
Werkloosheid (x 1000)	39	39	39	40	31	33	33	35	38
als % van de beroepsbevolking	6,2	6,1	6,0	6,0	4,6	4,8	4,7	5,0	5,2
Bijstand (personen, x 1000)	46,4	43,7	44,3	44,4	42,3	41,6	41,7	41,7	41,6
als % van bevolking 15-74 jaar	5,2	4,8	4,9	4,8	4,6	4,5	4,4	4,4	4,4

*brp 2024 voorlopig/Bevolking, beroepsbevolking en werkloosheid 2024 definitief

**prognose

*** Bijstand tot AOW-gerechtigde leeftijd excl. IOAW/IOAZ, CBS

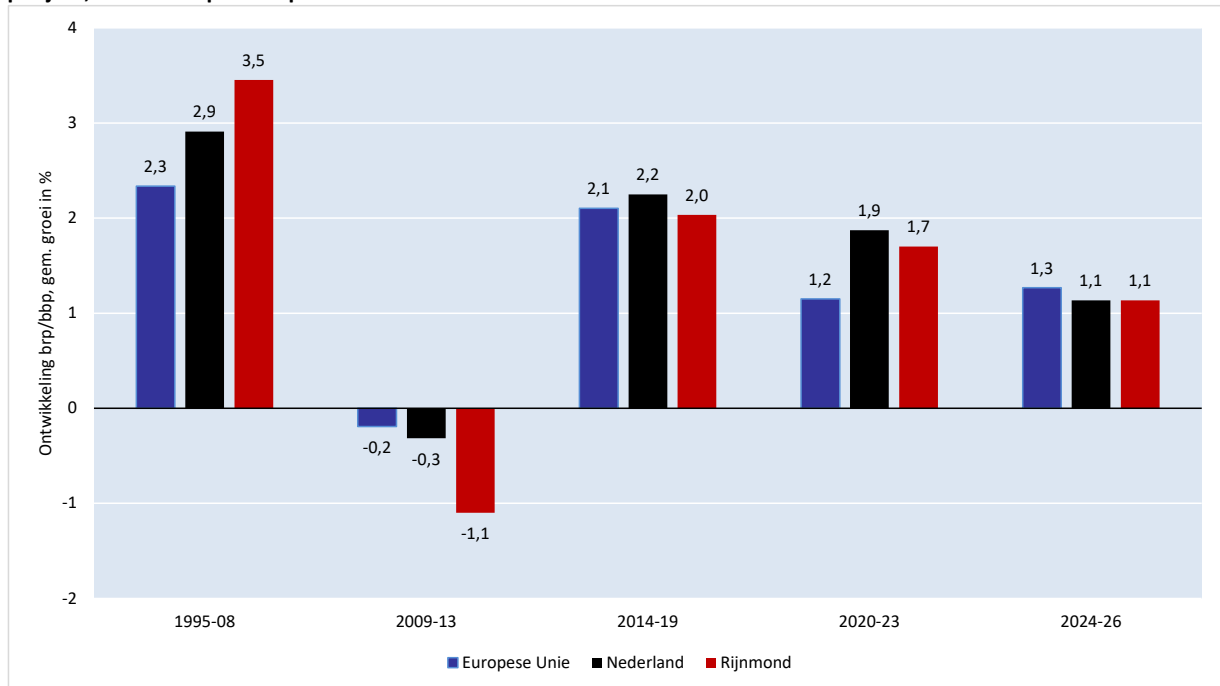
Bron: CBS, Macroeconomische Verkenning CPB 2025, Economische effecten van importheffingen, CPB mei 2025, World Economic Outlook IMF, april 2025, prognose Rijnmond NEO Observatory

2.1 Rijnmonds economische sectoren in Nederland en Europa

In 2024 kwam in Rotterdam-Rijnmond de groei van het brp op 1,1%; een-tiende hoger dan het cijfer voor Nederland. Voor 2025 en 2026 wordt een economische groei in Rotterdam-Rijnmond verwacht van 1,3% en 1,0%. Dat is praktisch in lijn met de verwachting van het CPB voor de gehele Nederlandse economie. De economie van Rotterdam-Rijnmond reageert

verschillend op schokken: in de kredietcrisis (2009-2013) zijn stad en regio zwaarder getroffen dan Nederland, maar Rotterdam-Rijnmond vertoonde tijdens en na corona (2020-2023) een gematigder ontwikkeling. Het dal was minder diep dan die van de EU, maar het herstel was in Rotterdam-Rijnmond ook minder prominent. De oorzaak daarvan is dat de dienstensector, met name aan consumenten, in verhouding tot de gehele economie niet zeer groot is.⁸ Na 2023 stabiliseerde groei in Rijnmond, evenals in Nederland, zich op een laag niveau door hoge inflatie en energieprijzen. In de regio Rotterdam-Rijnmond en in Rotterdam zijn er factoren die ongunstig zijn voor de ontwikkeling van het brp, maar desondanks blijft sinds 2021 de groei van het brp ongeveer op het niveau van het nationaal gemiddelde. In absolute zin is het huidige groeipad van de economie van Rotterdam-Rijnmond stabiel (figuur 2.1), met positieve lange-termijn dynamiek in alle belangrijke sectoren (figuur 2.2).

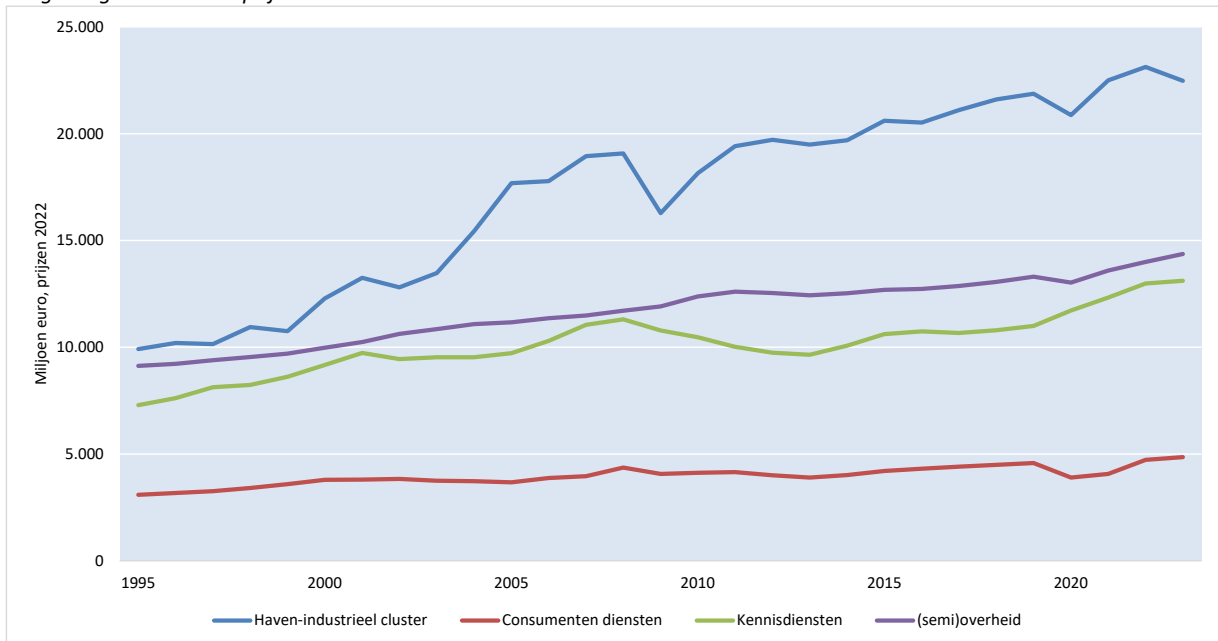
Figuur 2.1. Ontwikkeling bruto regionaal product (marktprijzen) Rijnmond, Nederland en de Europese Unie in procenten per jaar, 1995-2026 per deelperiode

Bron: CBS, CPB 2025, European Economic Forecast, Winter 2024, EC, prognose Rijnmond NEO Observatory

⁸ Zie Economische Verkenning Rotterdam 2024.

Figuur 2.2 Ontwikkeling economie Rijnmond naar clusters van sectoren: haven-industrieel cluster, consumentendiensten, kennisdiensten en (semi-) overheid
Toegevoegde waarde in prijzen 2022

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

De ongunstige factoren voor de ontwikkeling van Rijnmonds brp zijn samengevat:

1. De opkomst van de duurzame energie en de uitfasering van steenkool, waardoor de invoer, overslag en opslag van steenkool terugloopt. De haven is kwetsbaar voor op termijn afnemende vraag naar fossiele brandstoffen.
2. De energieprijzen zijn in Nederland relatief hoog, niet alleen door het verlies van goedkoop binnenlands aardgas en heffingen op CO₂, maar ook door hoge netwerkkosten en trage aansluiting op het elektriciteitsnet. De haven kent een omvangrijke petrochemische industrie en is gevoelig voor relatief hoge energieprijzen in Nederland ten opzichte van andere locaties in Europa. Inmiddels zijn drie vestigingen van internationale petrochemische bedrijven onlangs gesloten.
3. Duidelijk lange termijnbeleid en financiering voor de energietransitie, Nederlands en Europees, blijven achterwege. Dit zou de benodigde zekerheid bieden. Stagnatie is het gevolg, bijvoorbeeld de productie van SAF (sustainable aviation fuel) voor de luchtvaart, waterstofproductie en CO₂-afvang en -transport. Het Draghi-fonds beoogt de zekerheid en schaal in financiering te bieden.
4. De groeivertraging in Duitsland in de afgelopen jaren, met doorwerking in de Nederlandse industrie en de overslag van goederen in de zeehaven.⁹

Daar staat tegenover dat er weliswaar innovatieve havenindustrie aanwezig is, zoals bijvoorbeeld ondernemingen die onderzeese kabels leggen in moeilijke omstandigheden, of een verwerker van plastic afval op zee. Deze hebben zich in het havengebied gevestigd, maar zijn (nog) niet van voldoende gewicht om het groeicijfer van de industrie te doen stijgen. De economie van Rijnmond mist sectoren waarin de stad zich kan specialiseren, met voldoende omvang om snel te groeien. De stad is (vooralsnog) niet gespecialiseerd in de sector kennisdiensten die wel snel groeit, en groeit traag in de sector waar de stad wel in is gespecialiseerd, namelijk vervoer en opslag. Crossovers van kennisdiensten en AI voor maakindustrie en distributie worden al enige tijd als potenties gepresenteerd, maar maken die nog niet geheel waar.¹⁰

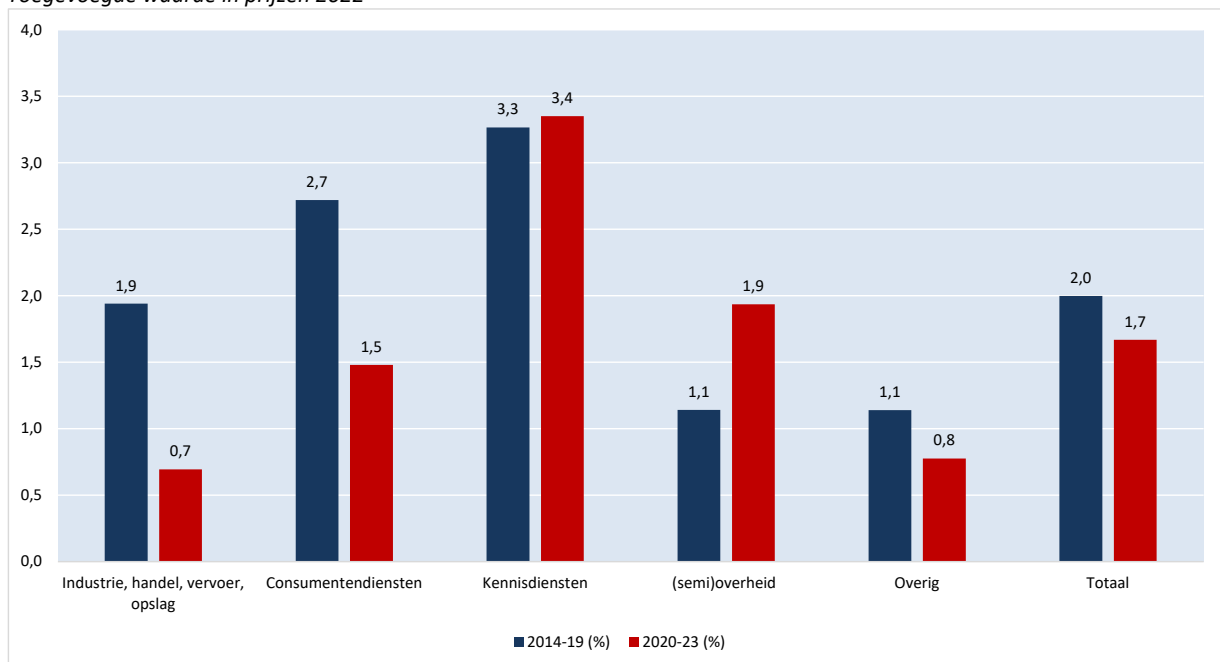
⁹ Zie de eerdere aangekondigde investeringsmaatregelen van het nieuwe Duitse kabinet, die geen Nederlandse tegenhanger kent.

¹⁰ Ron Boschma, Frank van Oort, Jeroen van Haaren, Martijn Streng, Rosanne van Houwelingen & Pierre-Alexandre Balland (2022), "Innovatiekansen in de Rotterdamse haven. Een onderzoek naar het innovatie ecosysteem in de Rotterdamse havenregio en kansrijke technologieën voor vernieuwing". Rotterdam: Smartport.

De kennisdiensten ontwikkelen zich positief met een relatief hoge groei van de toegevoegde waarde (figuur 2.3), zijn omvangrijk en zouden bij aanhoudende groei een specialisatie van de stad kunnen worden. Kennisdiensten omvatten ook de vestiging van hoofdkantoren zoals dat van KPN en de Ocean Cleanup en betreft verder met name ICT en ook financiële en specialistische zakelijke diensten, zoals (havengerelateerde) juridische diensten, architecten en ingenieursbureaus. ICT en creatieve diensten ontwikkelden zich het afgelopen decennium relatief goed in Rotterdam. Recent brak dit gunstige patroon van de creatieve diensten echter af.¹¹ Stijgende huizenprijzen in de grote steden zijn hier mogelijk mede debet aan. Goedkope ruimte voor starters voor alle bedrijfstakken is en blijft gewenst. Een hoogwaardige starter die inmiddels is doorgegroeid en zich in Rotterdam heeft gevestigd is Nearfield (een spin-off van TNO te Delft), dat testmachines voor de productie van computerchips bouwt.

Figuur 2.3 Ontwikkeling economie Rijnmond naar clusters van sectoren: haven-industrieel-cluster, consumentendiensten, kennisdiensten en (semi)-overheid, overige sectoren en totale economie, 2019-2023

Toegevoegde waarde in prijzen 2022

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

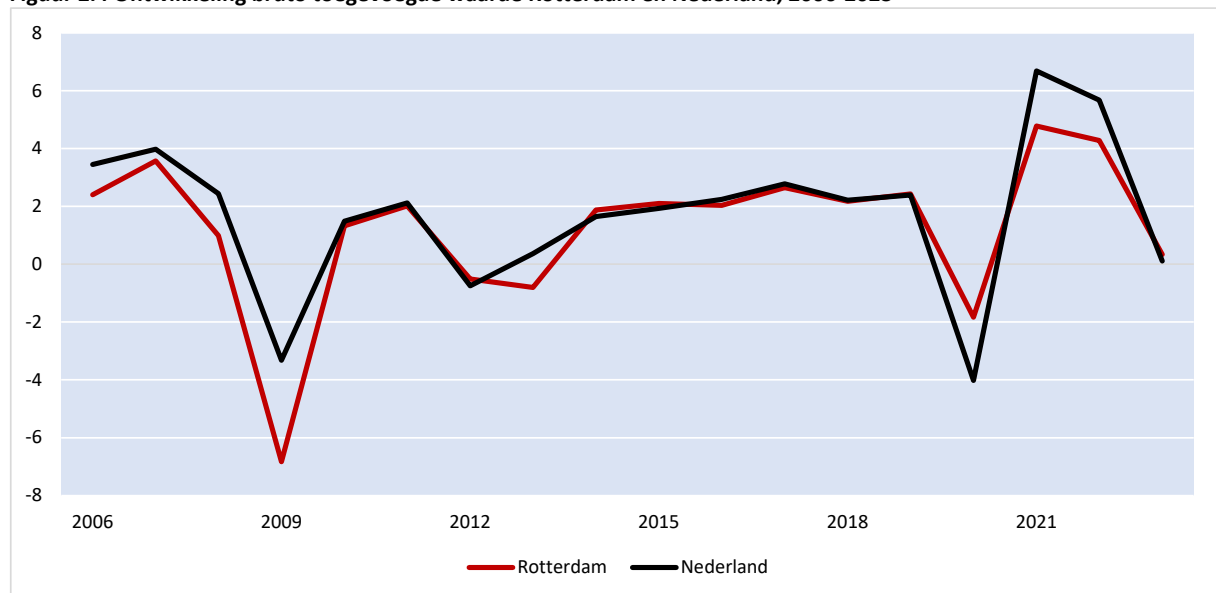
¹¹ Paul Rutten, Walter Manshanden & Frank Visser (2024), Monitor Creatieve Industrie 2023.

2.2 Toegevoegde waarde en Rijnmonds agglomeratievoordelen

Een stedelijke economie bestaat dankzij de dichtheid en massa van huishoudens en bedrijven in elkaars nabijheid die allerlei bestedingen bij elkaar doen, onderling goed bereikbaar binnen de eigen stedelijke regio, met een gemeenschappelijke infrastructuur, zoals hoogwaardig openbaar vervoer, en met onderwijs-, kennis-, en culturele instellingen. In combinatie met zulke voorzieningen en arbeidsvraag vormt de aanwezigheid van talent en ondernemerschap een synergie, en een bron van extra welvaart in de vorm van brp. Deze bron van welvaart wordt aangeduid met agglomeratievoordeel. Dit begrip is echter algemeen. Er worden drie soorten agglomeratievoordelen onderscheiden: (1) urbanisatievoordelen, deze voordelen strekken zich uit over meer bedrijfstakken, (2) lokalisatievoordelen, deze voordelen beperken zich tot een specifieke sector met intensieve toeleverings- en uitbestedingsrelaties, en (3) Porteriaanse voordelen, deze voordelen zijn geformeerd rond een gemeenschappelijke fysieke infrastructuur, zoals een haven, luchthaven of veiling. Bedrijfstakken zijn afhankelijk van die infrastructuur en zijn doorgaans elkaars concurrenten. Zulke voordelen zijn niet noodzakelijkerwijs aan grote steden gebonden, maar daar zijn wel vaak schaalvoordelen te behalen in clusters van bedrijvigheid.

De eerste twee soorten voordelen zijn aan grootstedelijke regio's gebonden en blijken met name uit een hoger dan gemiddelde groei over een langere periode ten opzichte van een benchmark, meestal het nationale gemiddelde.

Figuur 2.4 Ontwikkeling bruto toegevoegde waarde Rotterdam en Nederland, 2006-2023

Bron: CBS, LISA, BRZ/bewerking NEO Observatory

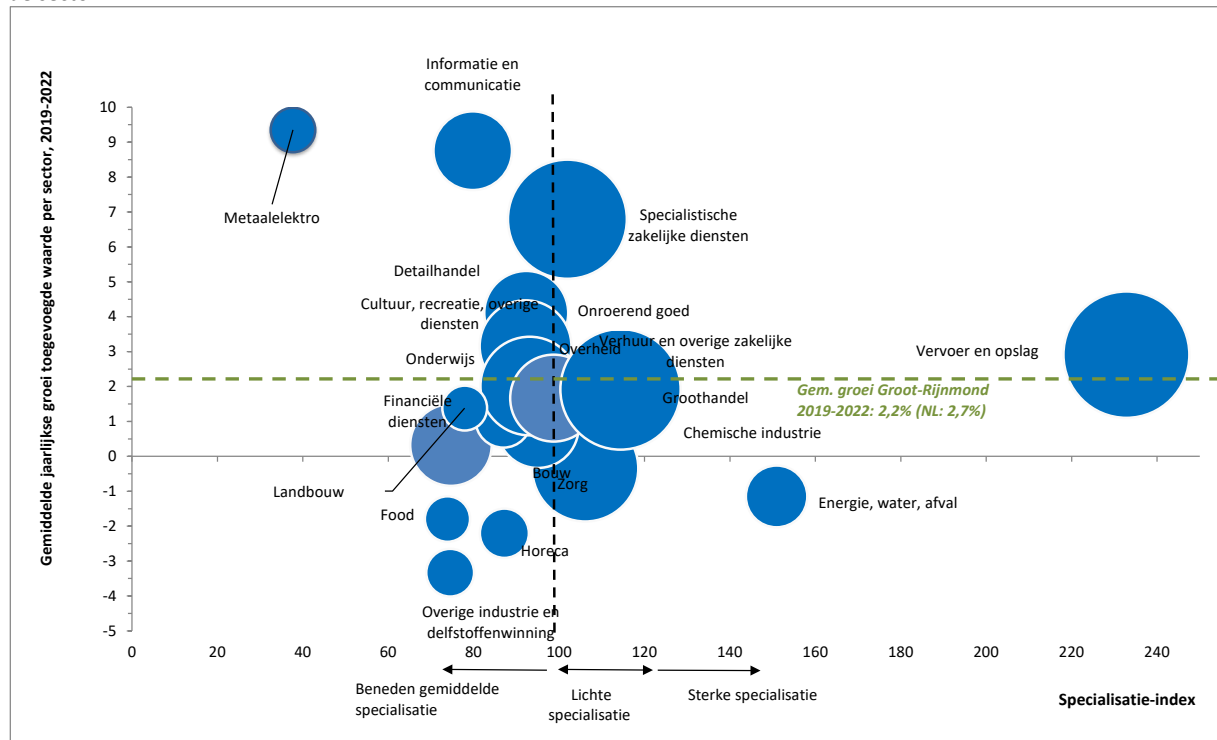
Ten opzichte van Nederland heeft de economie van Rotterdam en Rijnmond in de beschouwde periode 2006-2023 een dergelijke groei (gecorrleerd met urbanisatie- of lokalisatievoordelen) niet laten zien (figuur 2.4). Dit was wel het geval in de periode 1995-2008, toen de economie van Rotterdam flink voordeel had van de uitbreiding en integratie van Europa en de versnelling van de globalisering. De impuls vanuit de wereldhandel die Rotterdam via de haven ontving, leidde tot een langere periode van relatief hoge groei. Dit was echter gebaseerd op een Porteriaans voordeel – de haven. Zodra de impuls wegviel in 2009, viel de extra groei eveneens uit. Tevens is gebleken dat de impuls vooral concentreerde in het haven-industrieel cluster zelf (zie figuur 2.2).

De groei werd niet gecontinueerd, omdat de stad en regio zelf – de interne economie – niet de dynamiek en de synergie heeft die een hoger dan gemiddelde groei van het brp conditioneert. Wel zijn er aanzetten: informatie en communicatie en specialistische zakelijke diensten groeien beide relatief snel (figuur 2.5), maar hebben in verhouding tot de nationale ontwikkeling van de sector geen specialisatie in de stedelijke regio. Een specialisatie kan ontstaan bij een aanhoudende hoge groei, maar opgemerkt moet worden dat in alle stedelijke regio's deze sectoren groeien, en in Amsterdam nog sneller dan

elders in Nederland¹² Consumentendiensten, een typisch stedelijke sector die afhankelijk is van uitgaven van bedrijven en huishoudens in de nabijheid (dagelijkse boodschappen) of de regio (wekelijkse inkopen, duurzame goederen), ontwikkelen zich, anders dan kennisdiensten, echter traag (figuur 2.5). Vervoer en opslag, de enige sector met een krachtige specialisatie in Rotterdam ten opzichte van Nederland, groeit weliswaar hoger dan nationaal het geval is, maar dat is te weinig om van een werkelijk agglomeratievoordeel van deze bedrijfstak te spreken. De chemische sector bevindt zich achter de groothandel in figuur 2.5. De 'food'-sector is bescheiden en verliest terrein; hetzelfde geldt voor overige industrie en delfstoffenwinning.

Figuur 2.5. Ontwikkeling economie Rijnmond naar sectoren, 2019-2022

Toegevoegde waarde in prijzen 2021, horizontaal specialisatie ten opzichte van Nederland (100 = gemiddeld aandeel in de gehele economie), verticaal gemiddelde jaarlijkse groei toegevoegde waarde 2019-2022, omvang bol: absolute grootte van de sector

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Omdat de petrochemische industrie bloot staat aan een structureel hogere prijs voor aardgas en de uitfasering van fossiele brandstof, is diversificatie richting vergroening van de industriële structuur gewenst. Uit eerdere studies bleek dat vergroening van de industriële structuur in Rijnmond gunstig is voor de werkgelegenheid. Het is gebleken dat een groene waterstof-hub leidt tot gediversifieerde industriële structuur ontstaat met allerlei relaties naar hoogwaardige diensten (ingenieursbureaus), industriële verwerking, distributie en opslag, en kennisinstellingen zoals de TU Delft.¹³ Soortgelijke conclusies bleken uit de studies die naar aanleiding van de coronacrisis zijn uitgevoerd.¹⁴ Uit een recente evaluatie is gebleken dat verschillende projecten gericht op verduurzaming stagneren, zoals het warmtenet, CO₂-afvang en opslag en de productie van SAF. Niettemin is diversificatie van industrie en diensten gewenst omdat dit leidt tot het creëren van groeikansen en een diverse

¹² Anet Weterings, Edwin Buitelaar, mark Thissen, Hans van Amsterdam & Kritian Bakker (2024), Waar zijn de banen in Nederland (1996-2022). Den Haag: PBL.

¹³ Kuipers, B., W. Manshanden, O. Koops, W. Jacobs en F. van Oort (2015), Rotterdam. Make IoT Happen. The need for a transition of Rotterdam port and city towards the Third Industrial Revolution. Rotterdam: Erasmus University Rotterdam, RHV (EUR)/Netherlands Economic Observatory.

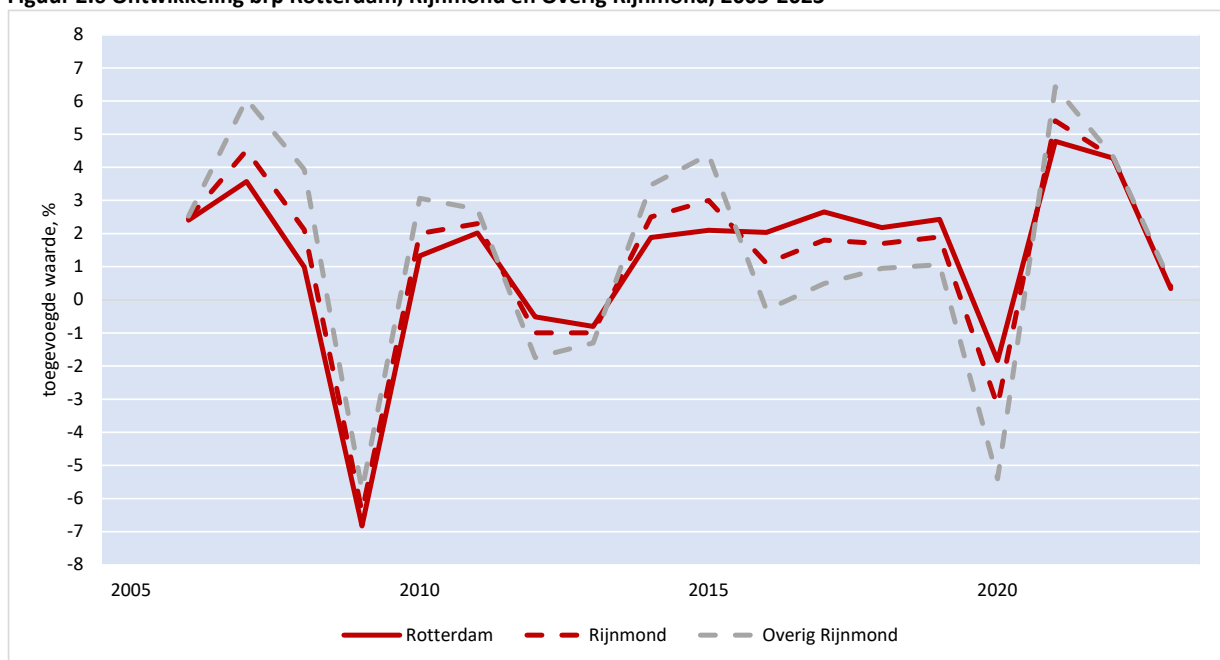
¹⁴ F van Oort, W.J.J. Manshanden, O. Koops en J. van Haaren (2021), Effecten investeringsprojecten Groeiagenda Zuid-Holland. Rotterdam: NEO Observatory/Erasmus Universiteit Rotterdam

arbeidsmarkt, hetgeen gunstig is voor de participatiegraad (zie hoofdstuk 4). Nieuwe marktniches kunnen het nu lege kwadrant rechtsboven in figuur 2.5 in de toekomst vullen (groei gecombineerd met specialisatie, ofwel omvang in relatie tot alle andere Nederlandse stedelijke regio's), wat nodig is voor een gezond portfolio van ontwikkelpaden in de stedelijke regio.

2.3 Rotterdam in de regio

Binnen de stadsregio Rijnmond trad er in Rotterdam vanaf 2015 tot het herstel van de coronacrisis extra groei op (figuur 2.6). We kunnen beter zeggen dat de groei van de stadsregio toen in Rotterdam geconcentreerd was.¹⁵ De extra groei in Rotterdam ten opzichte van de stadsregio houdt verband met de ontwikkeling van de bevolking (figuur 2.7). De bevolking groeide tussen 2014 en 2020 net als het brp sneller. De hogere groei van het brp hangt samen met de extra bestedingen van huishoudens in Rotterdam. Echter, in 2021, 2022 en 2023 is de hogere groei van Rotterdam ten opzichte van Overig Rijnmond in zowel brp (figuur 2.6) als bevolking (figuur 2.7) verdwenen. Omdat juist corona de synergie tussen dienstverlenende bedrijven, huishoudens en bedrijven blokkeerde, raakte de stad Rotterdam in Rijnmond dat voordeel ten opzichte van de overige gemeenten in de stadsregio kwijt. Thuiswerken en een meer lokale oriëntatie van dagelijkse werkzaamheden zijn in Rijnmond meer gebleven dan elders. Bovendien ondervinden met name detailhandel en horeca in Rotterdam behalve de gevolgen van corona, ook de gevolgen van de hogere energieprijzen en schaars personeel: bedrijfsbeëindiging, hogere inflatie en hogere lonen.

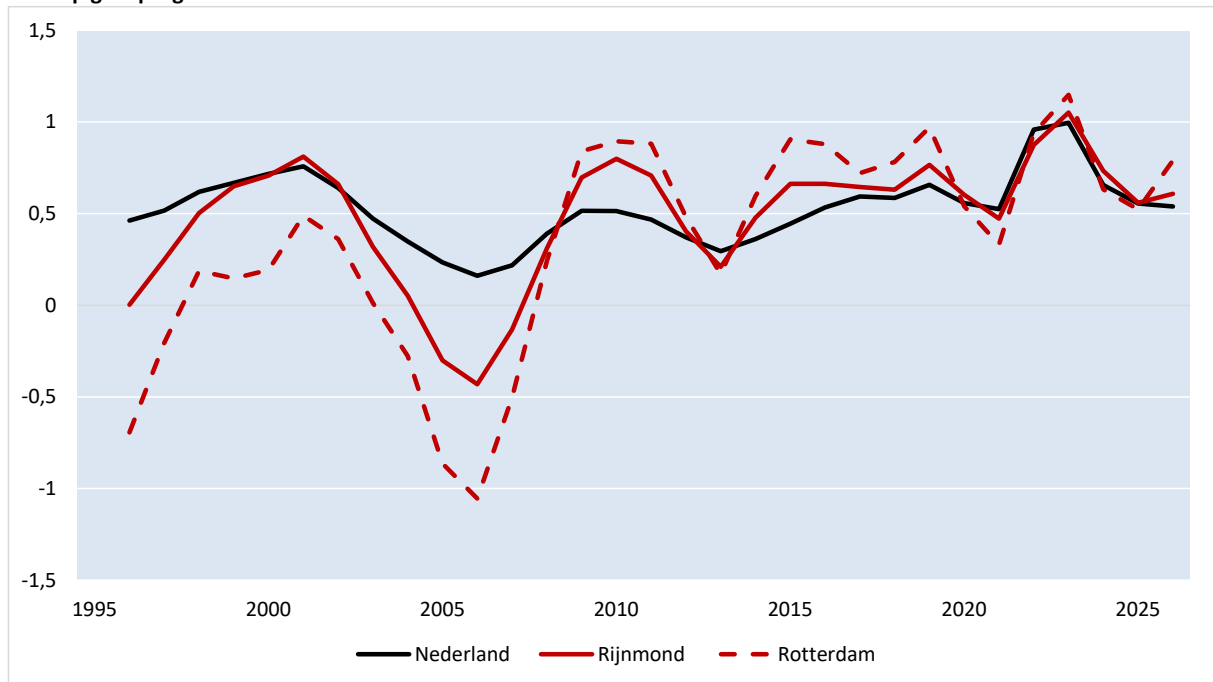
Figuur 2.6 Ontwikkeling brp Rotterdam, Rijnmond en Overig Rijnmond, 2005-2023

Bron: CBS, LISA, BRZ/bewerking NEO Observatory

¹⁵ Zie Economische Verkenning Rotterdam 2023.

Figuur 2.7 Bevolking Nederland, Rijnmond en Rotterdam, jaarlijkse procentuele groei, realisatie 1995-2023, 2024 voorlopig en prognose 2025-2026

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

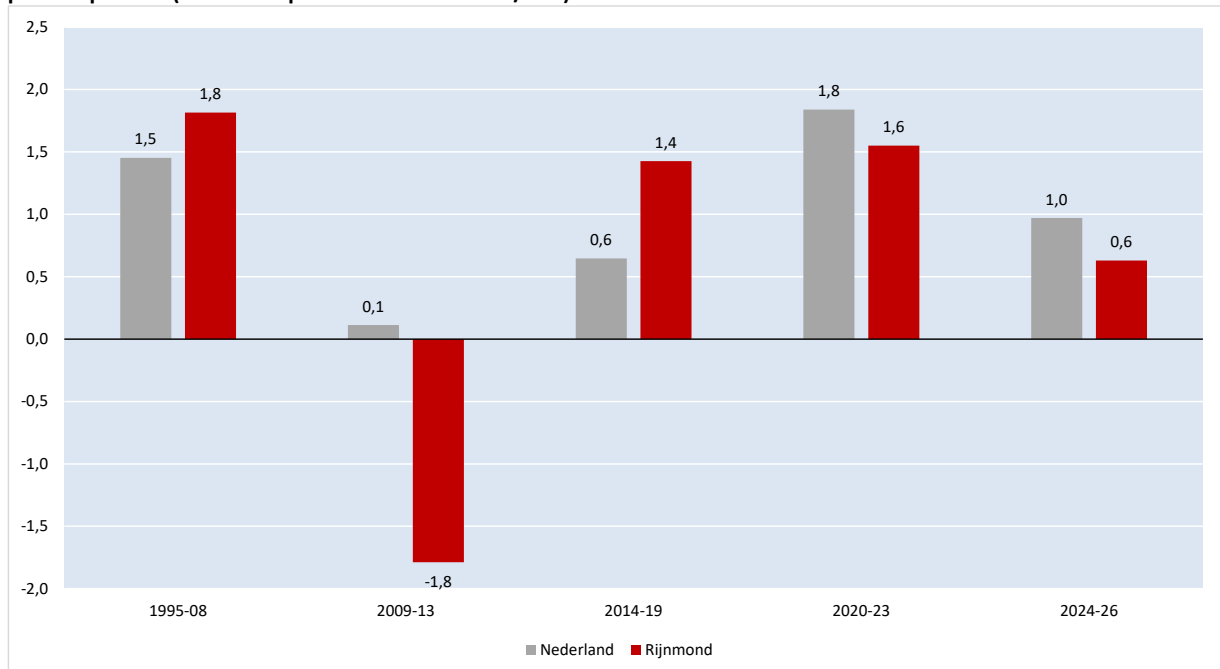
Er zijn verschillende macro-economische factoren die de groei van het bbp drukken die we in hoofdstuk 1 benoemden. De wereldhandel groeit matig en staat verder onder druk door de groeivertraging van de Duitse economie. Er is onzekerheid over importheffingen, een stagnerende energietransitie, het ontbreken van grootschalige financiering van innovatie en transitie voor het bieden van zekerheid, evenals nationaal lange termijnbeleid. Als laatste kunnen de krappe arbeidsmarkt (hoofdstuk 4 gaat daar dieper op in) en effecten van klimaatverandering genoemd worden. Niettemin groeit de werkgelegenheid door, vanwege de behoefte aan allerlei diensten. Daar gaan we in hoofdstuk 3 dieper op in, met ook een meer gedetailleerde duiding van de verschillen in ontwikkeling tussen stad en regio. Hoewel de stad Rotterdam ten opzichte van de omgeving extra groeikracht ontwikkelde tussen 2014 en 2020, is deze extra kracht afgezwakt tot gemiddeld. Werkelijke agglomeratievoordelen lijken zich in Rotterdam en Rijnmond momenteel niet meer voor te doen.

3. Werkgelegenheidsdynamiek in Rotterdam en Rijnmond

3.1 Werkgelegenheidsgroei ondanks brp-stagnatie

De regionale werkgelegenheid¹⁶ (bron: CBS) groeit door, ondanks de stagnerende ontwikkeling van het brp die we in het vorige hoofdstuk zagen (figuur 3.1). Doorgaans neemt bij een aantrekkende conjunctuur eerst de productiviteit toe en pas bij hogere groei van het brp neemt dan ook de werkgelegenheid toe. De in verhouding tot de toename van het brp hoge toename van de werkgelegenheid hangt mede samen met de ontwikkeling van de dienstensector, waar de arbeidsintensiteit relatief hoog is. Als de behoefte aan diensten toeneemt, neemt de vraag naar personeel sneller toe dan bij de industrie het geval is. De industrie vangt dat eerst op in de arbeidsproductiviteit, bij diensten kan dat niet. Diensten worden daardoor steeds duurder (denk aan zorg en onderwijs (Baumol 1967)).¹⁷ Werkgelegenheid kromp voor Rijnmond zes jaar achtereenvolgens van 2009 tot en met 2014. Daarna is deze, met uitzondering van 2020 (daling van 0,8 %), aanhoudend gestegen, ook in de jaren dat de economie beperkt groeide.

Figuur 3.1 Ontwikkeling werkgelegenheid Rijnmond en Nederland, gemiddelde jaarlijkse groei in procenten, 1995-2026 per deelperiode (werkzame personen definitie CBS/CPB)

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Het relatief gunstige beeld van de werkgelegenheid wordt bevestigd in meer gedetailleerde analyses aan de hand van werkzame personen (wp) bij bedrijfsvestigingen in Rijnmond (bron: Bedrijvenregister Zuid-Holland). Het BRZ gebruikt echter een andere definitie van werkzame personen dan het CBS, dat een jaargemiddelde geeft, terwijl BRZ jaarlijks 1 april als meetmoment heeft. Het aantal werkzame personen in de gemeente Rotterdam¹⁸ is met 2,2% gegroeid in 2024 ten opzichte van 2023 (Bron: BRZ, definitie LISA, peildatum 1 april). Dit komt neer op een groei van 9.354 wp. Op 1 april 2024 zijn er volgens het BRZ-bestand 429.691 personen werkzaam binnen de gemeentegrenzen van Rotterdam.¹⁹ De groei voor 2023-2024 is in lijn met het gemiddelde groeipercentage van de Rotterdamse economie over de afgelopen vijf jaar (2019-2024), wat neerkomt op een gemiddelde jaarlijkse toename van 2,2%.

¹⁶ Gemeten volgens de definitie van de CBS Regionaal Economische Jaarcijfers (werkzame personen).

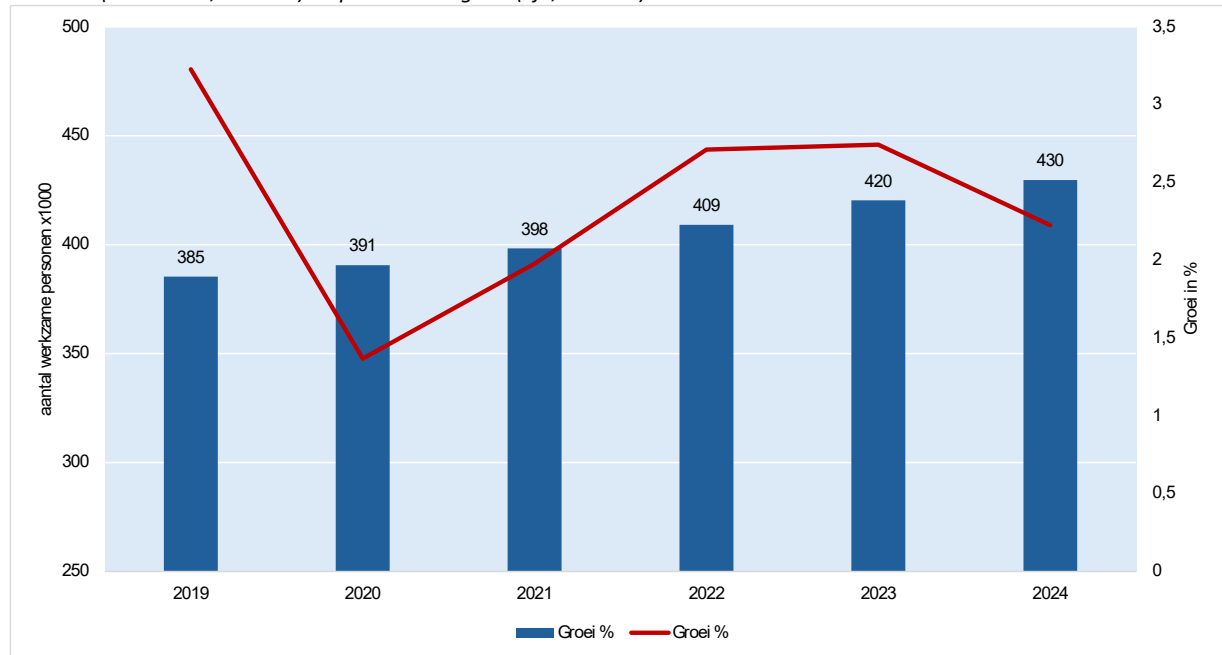
¹⁷ William J. Baumol, The macroeconomics unbalanced growth: the anatomy of urban crisis. American Economic Review, Vol. 57, June 1967, pp. 415-426

¹⁸ Gemeten volgens de definitie van LISA (Landelijk Informatiesysteem Arbeidsplaatsen, werkzame personen in bedrijfsvestigingen).

¹⁹ Dit aantal wijkt af van andere bronnen zoals REJ/CBS door verschillende wijze van waarnemen, definitie, registratie en rapportage.

Figuur 3.2 laat de ontwikkeling van het aantal werkzame personen (linker y-as) en het bijbehorende jaarlijkse groeipercentage (rechter y-as) van de Rotterdamse economie zien. De figuur laat zien dat de werkgelegenheid in Rotterdam na een krimp in de periode van de coronapandemie (2020-2021) weer toeneemt. De toename vlakt in 2023 af ten opzichte van het herstel in 2021 en 2022 en de ontwikkeling daarvan voor de pandemie. In 2024 is er een afnemende ontwikkeling van het aantal werkzame personen ten opzichte van 2023.

Figuur 3.2. Ontwikkeling werkzame personen 2019-2024 in de gemeente Rotterdam
Absoluut (kolommen, linkeras) en procentuele groei (lijn, linkeras)

Bron: BRZ, 2024, bewerking Erasmus UPT.

3.2 Componenten van werkgelegenheidsgroei in Rotterdam

De ontwikkeling van het aantal werkzame personen in Rotterdam is afkomstig uit één van de volgende vier componenten:

1. De ontwikkeling van bestaande bedrijfsvestigingen:	+538 werkzame personen/ +0,1%;
2. Het saldo van oprichtingen en opheffingen:	+12.040 werkzame personen/ +2,9%;
3. Het saldo van in- en uitverhuizingen:	+1.168 werkzame personen/ +0,3%;
4. Overige mutaties ²⁰ :	-4.392 werkzame personen/ -1,1%.

3.2.1 Ontwikkeling bestaande bedrijvigheid

De ontwikkeling van de werkgelegenheid bij bestaande (gevestigde) bedrijfsvestigingen in Rotterdam is bepaald aan de hand van bedrijfsvestigingen die zowel op 1 april 2023 als op 1 april 2024 in Rotterdam geregistreerd volgens het BRZ. Dit gaat om 69.532 bedrijven (78% van de bedrijven in 2024), waar een toename van 538 werkzame personen valt waar te nemen. De ontwikkeling per sector wisselt sterk. Openbaar bestuur en overheid (-1.333 wp) hebben een drukkend effect, terwijl transport (+315 wp), horeca (+373 wp) en gezondheids- en welzijnszorg (+630 wp) een positieve ontwikkeling laten zien. Tussen de verschillende wijken in de gemeente Rotterdam is eveneens een wisselend beeld zichtbaar. De wijken Prins Alexander (+299 wp), Hillegersberg-Schiebroek (+325 wp) en Spaanse Polder (+386 wp) dragen het sterkst bij. De wijken Rotterdam-Noord-West (-581 wp), Feijenoord (-292 wp) en Kralingen-Crooswijk (-270 wp) hebben de grootste negatieve impact op de ontwikkeling van de werkgelegenheid in bestaande bedrijfsvestigingen in de gemeente Rotterdam.

²⁰ Dit betreft onder meer fusies, samenvoeging van bedrijfsonderdelen en vestigingen en administratieve correcties.

3.2.2 Saldo van in- en uitverhuizingen

Er vertrokken tussen 2023 en 2024 1.655 bedrijfsvestigingen vanuit Rotterdam naar andere gemeenten. Die waren goed voor 3.459 wp. Omgekeerd vestigden 2.946 bedrijfsvestigingen zich in Rotterdam, die bij elkaar 4.627 wp telden. Deze dynamiek resulteerde in een positief vestigingssaldo van 1.291 vestigingen en 1.168 werkzame personen in Rotterdam. Dit positieve vestigingssaldo wordt gedragen door meer sectoren, met zakelijke dienstverlening (+741 wp) als uitschieter. Het saldo van in- en uitverhuizingen wordt echter gedrukt door de transportsector (-963 wp). Dit is toe te schrijven aan de verhuizing van een groot distributiecentrum vanuit Rotterdam naar Barendrecht. Deze verhuizing domineert ook het beeld voor de wijken binnen de gemeente Rotterdam; zo is er alleen voor de wijk Noord (-952 wp) en de wijk Overschie (-28 wp) een negatief saldo. Alle andere wijken hebben een positief saldo, waarbij de wijken Rotterdam Centrum (+454 wp), Feijenoord (+344 wp) en Delfshaven (+272 wp) de grootste bijdrage leveren.

3.3.3 Saldo van oprichtingen en opheffingen

In de periode 2023-2024 sloten 7.975 bedrijfsvestigingen hun deuren. Dit betrof voornamelijk ZZP'ers (7.177 bedrijven). Door de sluiting van bedrijfsvestigingen verdwenen 9.948 werkzame personen uit de Rotterdamse economie. Hiertegenover staat echter de oprichting van 16.623 bedrijven in Rotterdam, wederom hoofdzakelijk bestaand uit ZZP'ers (15.093 bedrijven). De oprichtingen van nieuwe bedrijfsvestigingen creëerden samen 21.988 nieuwe werkzame personen. Dit leidt tot een positief saldo van 12.040 werkzame personen. Alle sectoren dragen positief bij aan het saldo van oprichtingen en opheffingen. De zakelijke dienstverlening (+3.321 wp), gezondheids- en welzijnszorg (+1.458 wp), detailhandel en reparatie (+1.345 wp) en bouwnijverheid (+1.326 wp) dragen het meest bij aan dit positieve saldo. Dezelfde wijken als voor het saldo bij in- en uitverhuizingen hebben een positieve bijdrage voor het saldo van oprichtingen en opheffingen. Dit zijn Rotterdam Centrum (+2.155 wp), Feijenoord (+1.562 wp) en Delfshaven (+1.479 wp). Het saldo van oprichtingen en opheffingen is de belangrijkste factor in de groei van het aantal werkzame personen binnen de gemeente Rotterdam (figuur 3.3). Wanneer er gekeken wordt naar de bedrijfssamenstellingen van de oprichtingen valt op dat dit voornamelijk gedreven wordt door zzp'ers (15.093 van de 21.988 nieuwe wp). Dit resultaat stemt overeen met de nationale trend van een groeiend aantal zzp'ers in de economie.²¹

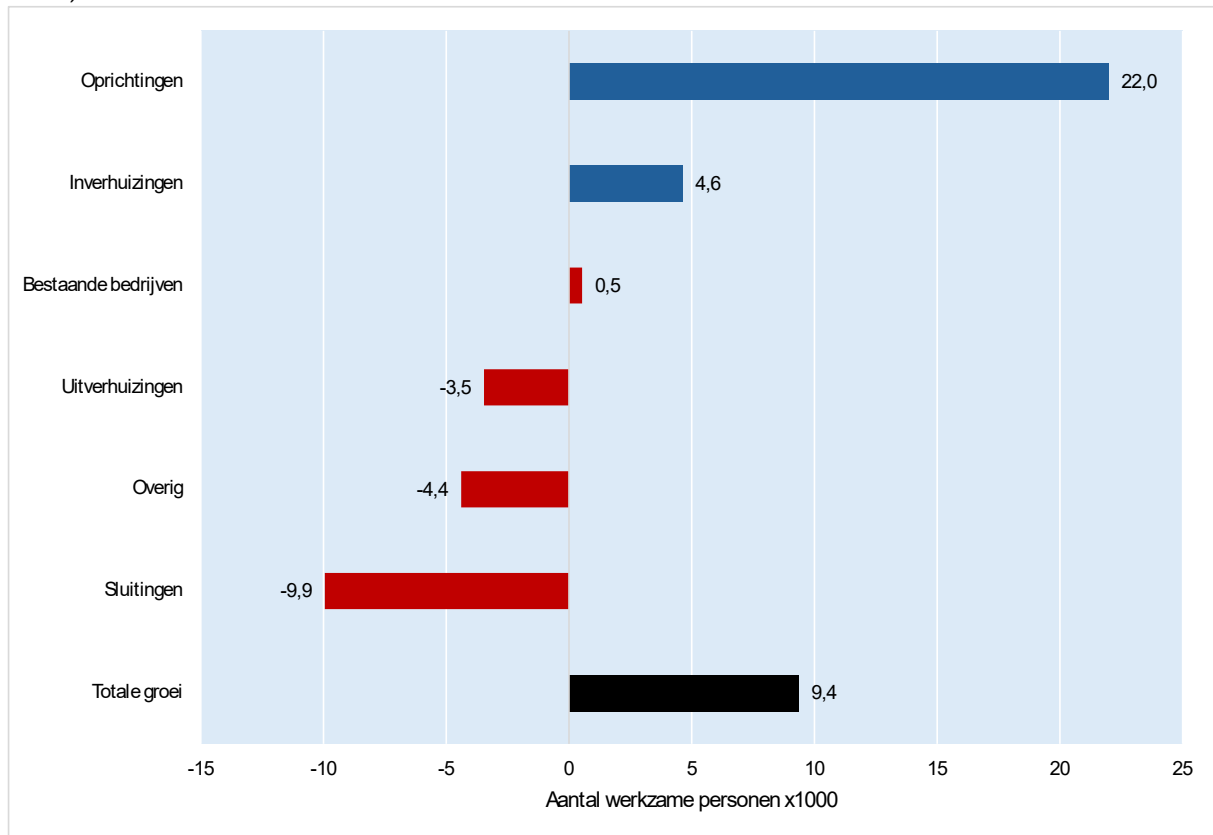
3.3.4 Overige mutaties

Samenvoegingen van bedrijfsonderdelen, fusies of correctie van administratieve onjuistheden binnen de dataset kunnen ook leiden tot een veranderende populatie. Deze categorieën zijn samengevoegd tot de groeicomponent "overig". Voor nieuwe bedrijfsvestigingen betreft dit 209 mutaties met respectievelijk 951 wp. Voor bedrijfsvestigingen die uit de economie verdwijnen, is dit aantal echter vele malen hoger. In totaal verdwijnen er 2.589 vestigingen vanwege overige redenen met respectievelijk 5.343 wp. Er is dus een negatief saldo van -4.392 wp onder deze categorie van overige oorzaken.

²¹ CBS Ontwikkelingen zzp - <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-zzp/ontwikkelingen-zzp>

Figuur 3.3. Samenstelling van de groei in werkzame personen naar component 2023-2024

Aantal, x1000

Bron: BRZ, 2024, bewerking Erasmus UPT.

3.3 Ontwikkeling werkgelegenheid naar sector

De belangrijkste sector qua volume in de ontwikkeling van de werkgelegenheid in Rotterdam is de zakelijke dienstverlening. Deze sector kende in 2024 3.257 meer arbeidsplaatsen dan in 2023 (Figuur 3.4). In de Economische Verkenning Rotterdam van 2024²² was deze sector de op één na belangrijkste sector, toen gezondheids- en welzijnszorg mogelijk mede door de coronapandemie nog de grootste absolute toename liet zien. De zorg is nu de op één na belangrijkste sector met een absolute toename van 1.657 werkzame personen. Verder neemt het aantal werkzame personen bij de overheid met 895 af, hoewel de gemiddelde jaarlijkse groei van het aantal werkzame personen in de afgelopen vijf jaar wel positief is. Dit resultaat komt overeen met het resultaat van de vorige editie van de EVR en lijkt zich in de periode 2023-2024 te versterken.

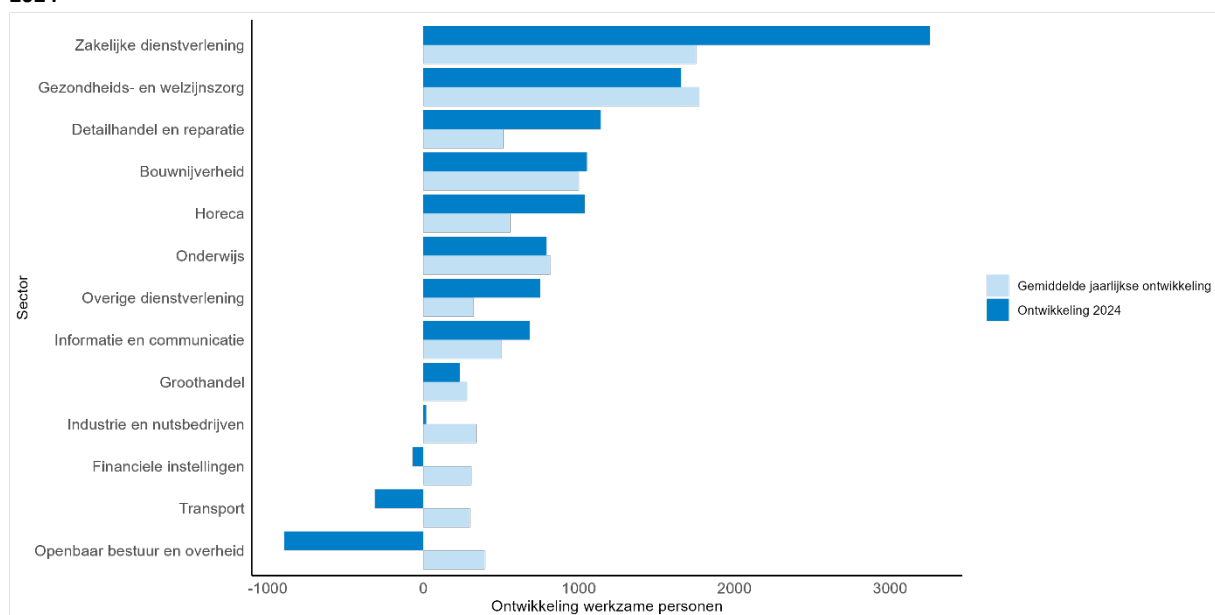
Het beeld van de relatieve ontwikkeling naar sector in vergelijking tot de hun gemiddelde over de afgelopen vijf jaar laat zien dat de sectoren horeca (5,7%), bouw (+4,8%), zakelijke dienstverlening (+4,7%), overige dienstverlening (+4,4%), informatie en communicatie (4,0%) en detailhandel en reparatie (+3%) sneller groeien in 2023-2024 (figuur 3.5). De sectoren gezondheids- en welzijnszorg (+2,5%), groothandel (+1,4%), onderwijs (+2,4%) en industrie en nutsbedrijven (+0,1%) laten een positieve groei zien in de periode 2023-2024, maar blijven ook achter op hun respectievelijke gemiddelden van de afgelopen vijf jaar.

Bij financiële instellingen (-0,5%), transport (-0,8%) en openbaar bestuur (-2,4%) is er sprake van krimp in het aantal werkzame personen. Voor financiële instellingen en openbaar bestuur en overheid was dit in de EVR van 2022 ook het geval en kan worden teruggevoerd worden op automatiseringen en bezuinigingen in de respectievelijke sectoren. De daling van het aantal werkzame personen voor de transportsector kan worden verklaard door een verhuizing van een groot boodschappen distributiecentrum vanuit Rotterdam naar Barendrecht.

²² Zie Economische Verkenning Rotterdam 2024.

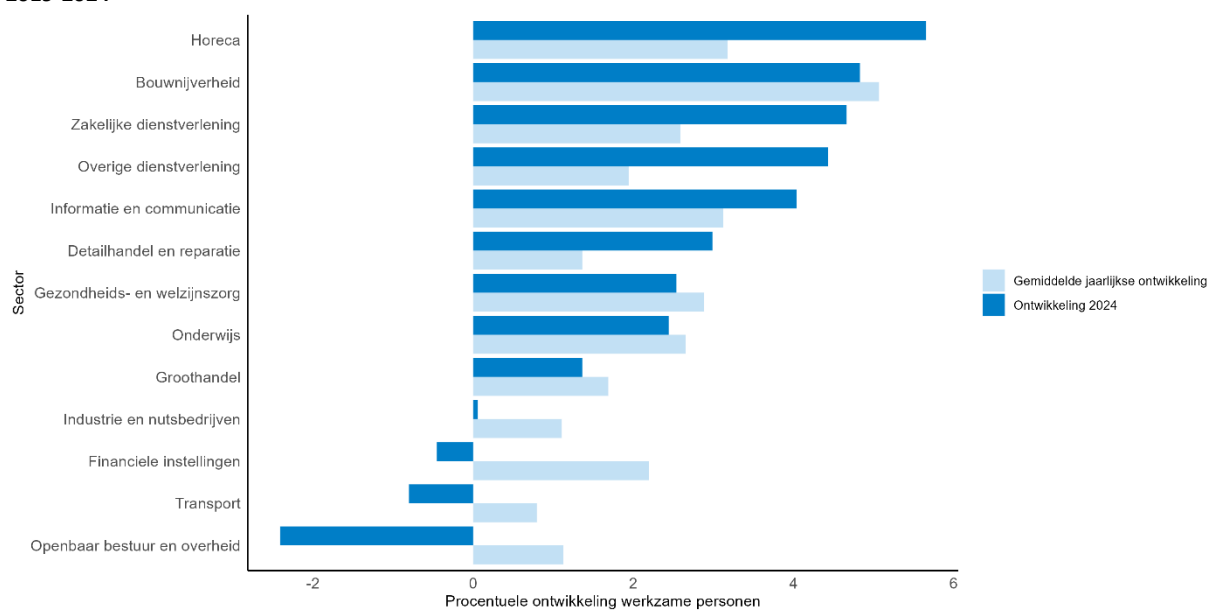
Algemeen kan worden vastgesteld dat de groei in werkgelegenheid wordt gedreven door de brede dienstensector. Zo is de absolute verandering in het aantal arbeidsplaatsen vele malen hoger binnen de dienstensector vergeleken met de industrie. Hierbij tekenen we wel aan dat dit op zich nog niets zegt over de ontwikkeling van toegevoegde waarde. In relatieve zin blijft de groei in de industrie ook achter op de dienstensector in de periode 2012-2024 (zie figuur 3.6 en 3.7).

Figuur 3.4 Absolute ontwikkeling van werkgelegenheid per sector in de gemeente Rotterdam in 2024 ten opzichte van 2019-2024

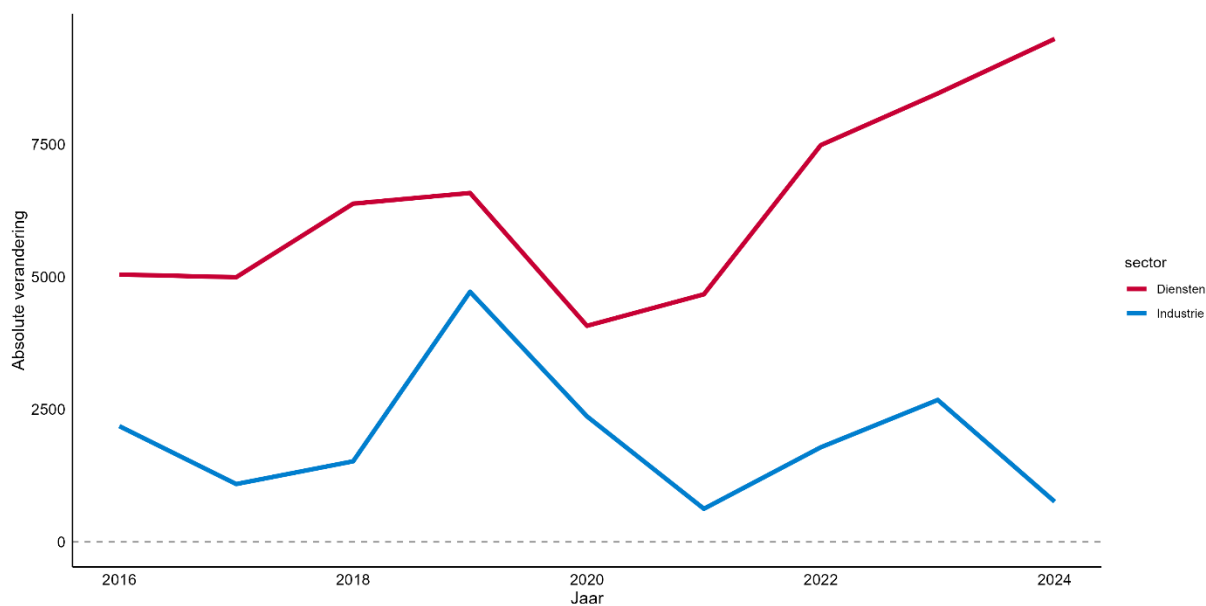
Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT.

Figuur 3.5 Procentuele ontwikkeling van werkgelegenheid per sector in de gemeente Rotterdam in 2024 ten opzichte van 2019-2024

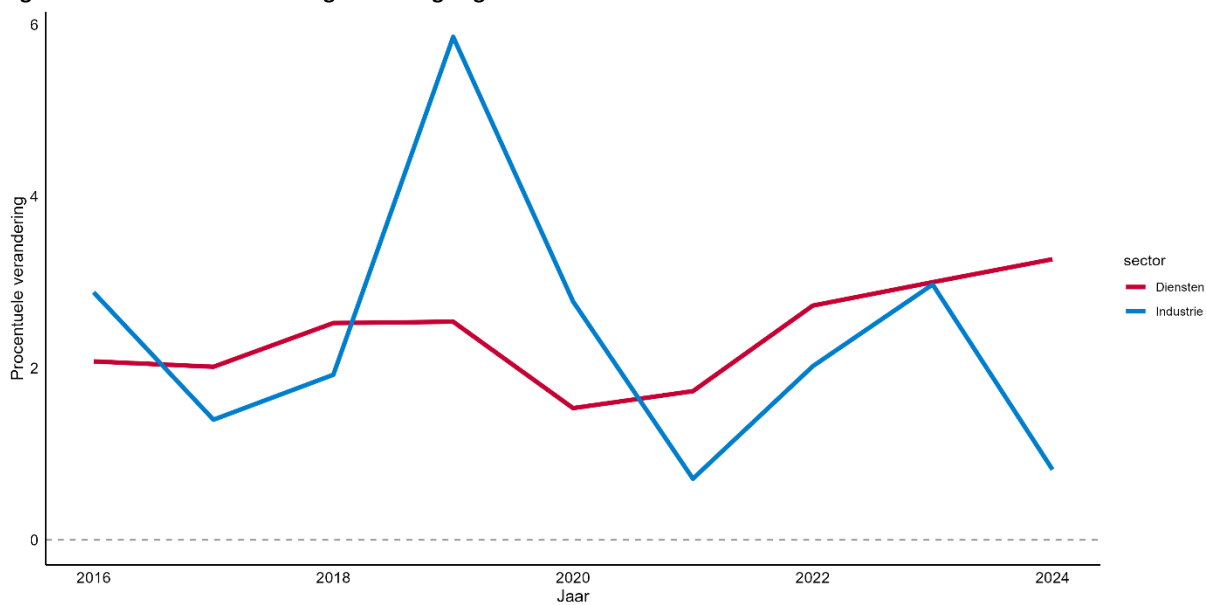
Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Figuur 3.6 Absolute ontwikkeling van werkgelegenheid in dienstensector en de industrie.

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Figuur 3.7 Relatieve ontwikkeling van werkgelegenheid in dienstensector en de industrie.

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

3.4 Groei van werkgelegenheid in Rotterdamse wijken

In figuur 3.8 en 3.9 is de absolute en procentuele groei in werkzame personen in Rotterdamse wijken in 2024 ten opzichte van 2023 weergegeven. Net als in de bovenstaande sectie over sectoren in Rotterdam wordt de groei over de periode 2023-2024 vergeleken met de gemiddelde groei over de afgelopen vijf jaar. Een kaart met het groeipercentage van het aantal werkzame personen in 2024 is per wijk weergegeven in figuur 3.10.

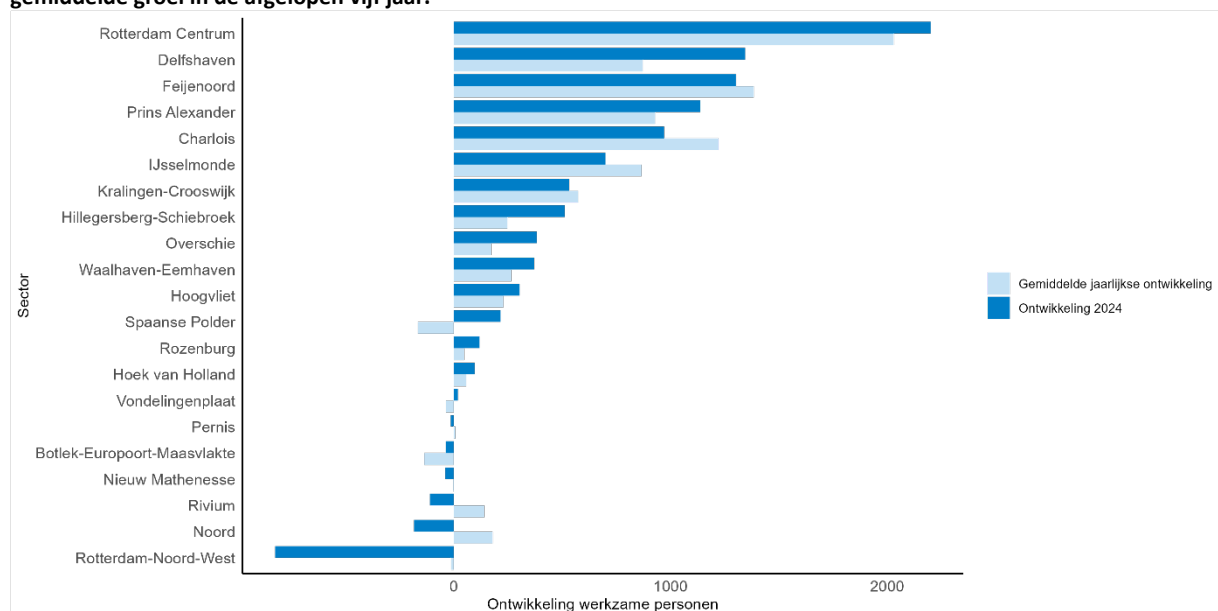
Belangrijke 'stuwende' wijken in de Rotterdamse groei zijn in absolute zin Rotterdam Centrum (2.200 wp), Delfshaven (1.345 wp), Feijenoord (1.302 wp), Prins Alexander (1.138 wp) en Charlois (971 wp). Het zijn, niet toevallig, ook de vijf wijken met het hoogste 'stuwende' effect in de periode 2022-2023²³. Verder is te zien dat de wijk Rotterdam Noord-West (-824 wp) een daling van het aantal werkzame personen in 2024 ten opzichte van 2023 laat zien.

De wijken Delfshaven (7,7%), Rozenburg (5,1%), Overschie (3,9%), Charlois (3,9%) en de Hillegersberg-Schiebroek (2,9%) laten de grootste groei in relatieve aantallen werkzame personen zien. Voor deze gebieden, op Charlois na, ligt de groei in 2023 hoger dan de gemiddelde groei in de afgelopen vijf jaar. Wijken als Noord, Nieuw-Mathenesse, Pernis, Rivium en Rotterdam-Noord-West laten juist een dalend groeipatroon zien in 2025. Deze wijken blijven achter op de gemiddelde groei van de afgelopen vijf jaar.

Een opvallend resultaat is de nivellering in relatieve groeipercentages in de periode van 2023-2024 ten opzichte van de vijfjaarlijkse gemiddeldes (figuur 3.9). Hierbij is zichtbaar dat de groeipercentages van de wijken aanzienlijk dichter bij elkaar komen te liggen. Dit komt sterk naar voren in de verschillende woonwijken van Rotterdam zoals Overschie (3,9%), Charlois, Hillegersberg-Schiebroek (2,9%), IJsselmonde (2,9%), Prins Alexander (2,8%), Feijenoord (2,7%), Hoogvliet (2,5%), Rotterdam Centrum (2,3%) en in mindere mate Kralingen-Crooswijk (1,8%). Er is hier mogelijk sprake van een gentrificatie-effect, mede als gevolg van allerlei investeringen in de verschillende wijken, van de gemeente Rotterdam, die vervolgens een positieve weerslag heeft op werkgelegenheid.

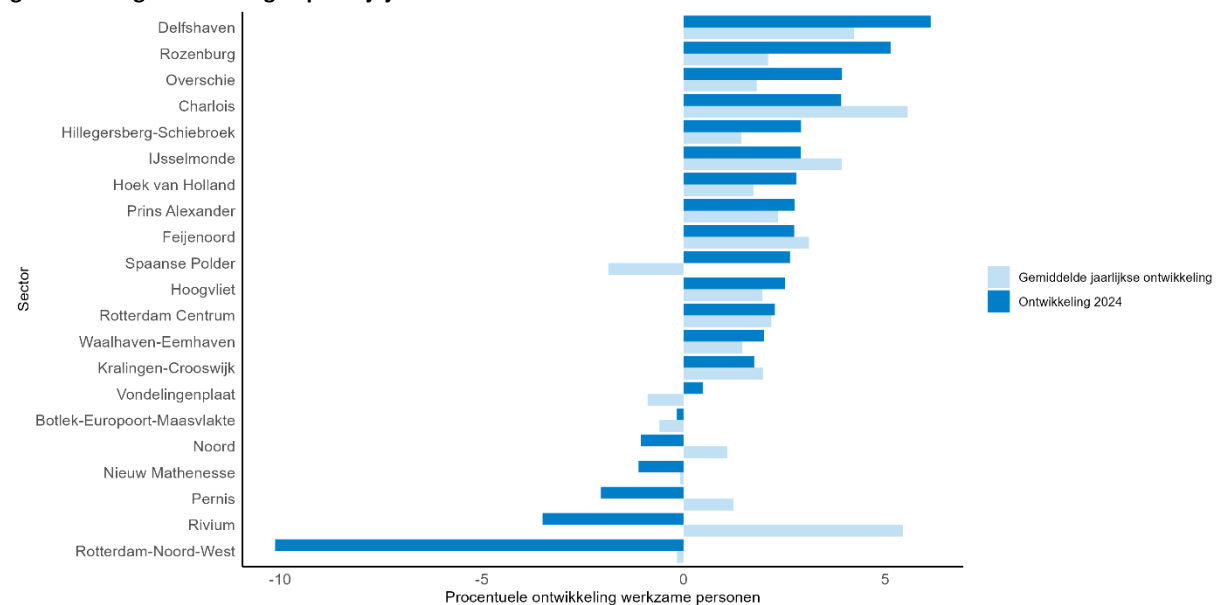
²³ Zie Economische Verkenning Rotterdam 2024.

Figuur 3.8 Absolute ontwikkeling van het aantal werkzame personen in 2024 vergeleken met 2023, afgezet tegen de gemiddelde groei in de afgelopen vijf jaar.

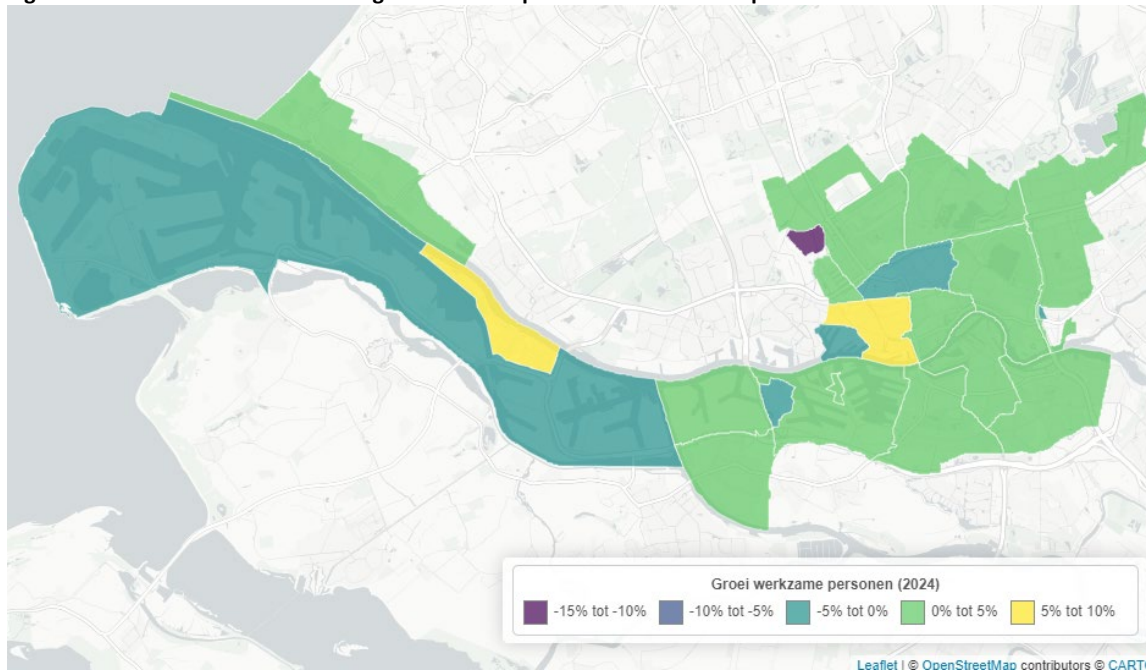
Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Figuur 3.9 Procentuele ontwikkeling van het aantal werkzame personen in 2024 vergeleken met 2023, afgezet tegen de gemiddelde groei in de afgelopen vijf jaar.

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT.

Figuur 3.10 Kaart van de ontwikkeling in werkzame personen in 2024 ten opzichte van 2023.

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT.

3.5 Verdieping op Rotterdams agglomeratievoordelen in werkgelegenheid

Naast de agglomeratievoordelen van de regio Rotterdam ten opzichte van Nederland (waarover resultaten in het vorige hoofdstuk suggereren dat die afnamen het afgelopen jaar), kan dit ook worden benaderd voor de gemeente Rotterdam ten opzichte van Groot-Rijnmond, en voor de verschillende wijken ten opzichte van de gemeente Rotterdam. De begrippen agglomeratievoordelen en vestigingsmilieu hebben hierbij betrekking op de gehele stedelijke regio ten opzichte van geheel Nederland. In het geval van wijken spreken we over locatievoordeel. Het locatievoordeel (nadeel) van wijken in Rotterdam wordt met een shift-share methode aan de hand van cijfers over werkgelegenheid. Shift-share analyse biedt de mogelijkheid om de ontwikkeling van werkzame personen per sector toe te schrijven aan drie componenten.²⁴

1. De nationale groei
2. De samenstelling van een lokale economie naar het aandeel van sectoren in het totaal (structureffect of 'industry-mix' effect)
3. Een specifiek lokaal effect van een sector: de regionale verschuiving (de 'regionale-shift').

In de navolgende analyses wordt de economie van gemeente Rotterdam vergeleken met de economie van de regio Rijnmond als basis. In die zin is er dus geen sprake van 'nationale groei', maar referentie van 'regionale groei'. Toch wordt de gebruikelijke terminologie van shift-share analyse gehanteerd. De regio wordt gebruikt omdat nationale cijfers over werkgelegenheid voor 2024 nog niet voorhanden zijn.²⁵

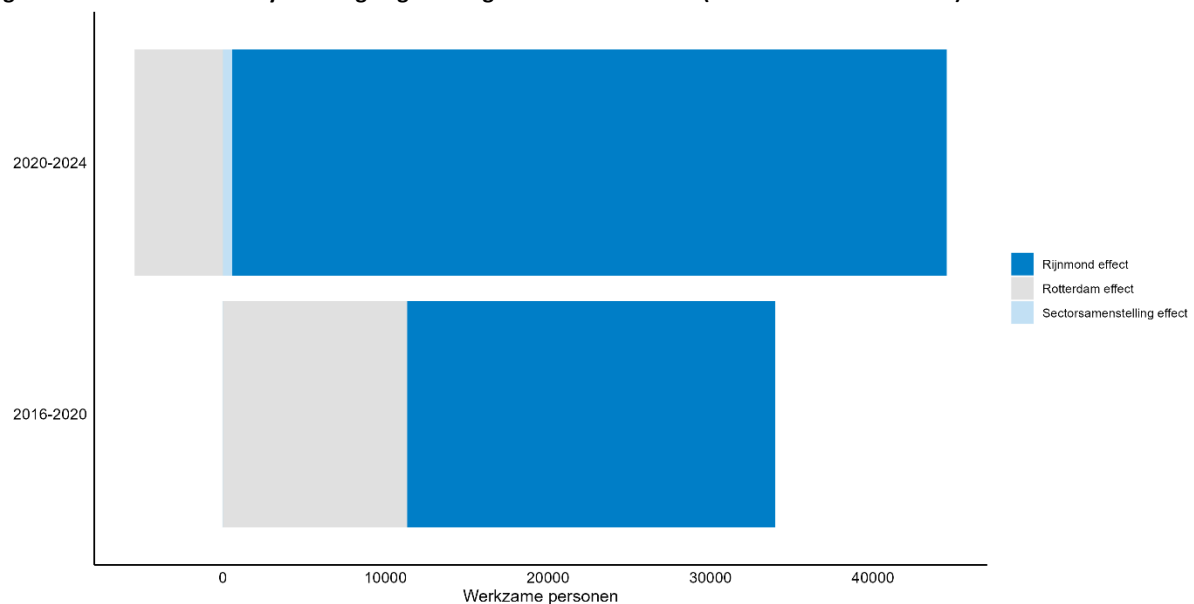
²⁴ Zie de Economische Verkenning Rotterdam 2024 voor een uitgebreide toelichting op de methodiek. In het kort: De ontwikkeling van een lokale economie wordt verondersteld te profiteren van de nationale groei. Lukt het de lokale economie om mee te komen met de nationale ontwikkeling dan neemt het aantal werkzame personen in dezelfde verhouding toe. Elke lokale economie heeft daarnaast een eigen samenstelling. Zijn sectoren die zich positief ontwikkelen sterk vertegenwoordigd, dan verwachten we dat de lokale werkgelegenheid ook snel groeit, en omgekeerd. Daarnaast kan er een onverklaard deel zijn in de ontwikkeling: de werkgelegenheid groeit sneller of juist minder snel dan verwacht mag worden op basis van de nationale groei en het structureffect. De onverklaarde ontwikkeling wordt toegeschreven aan lokale, unieke factoren: locatievoor- of nadelen. Binnen een specifieke sector kunnen zulke locatievoordelen ook geïnterpreteerd worden als cluster-effecten.

²⁵ In een aanvullende analyse zijn deze resultaten vergeleken met de periode 2012-2022 uit het LISA bestand. Dit leidt tot vergelijkbare resultaten.

3.5.1 Groei van werkgelegenheid in Rotterdam ten opzichte van Groot-Rijnmond

Met behulp van shift-share analyse is de ontwikkeling van het aantal werkzame personen in de periode 2016-2024 geanalyseerd, met een uitsplitsing in vier-jaar perioden (2016-2020-2024). De werkgelegenheid van Rotterdam laat in de periode 2020-2024 een positieve ontwikkeling zien waarin het aantal werkzame personen groeit. Deze groei is qua aantal werkzame personen lager dan verwacht mag worden op basis van de regionale groei van Rijnmond als geheel en de samenstelling van de sectoren in de economie (figuur 3.11). In dit resultaat valt op dat er in de periode 2020-2024 geen sprake meer is van een clustervoordeel binnen de gemeente Rotterdam: er is een negatieve waarde van de regionale groeicomponent. Dit is een verandering ten opzichte van de periode 2016-2020 en het gevonden resultaat uit de vorige editie van de EVR. Het inhaaleffect van de regio, zoals benoemd in de EVR van 2024, zet zich dus niet alleen door maar lijkt zich verder te versterken: de regio Rijnmond presteert als geheel beter dan de gemeente Rotterdam. Het effect van de sectorsamenstelling heeft in beide periodes een miniem effect op de groei. Dit kan mogelijk veroorzaakt worden door een gelijke samenstelling van sectoren binnen de gemeente Rotterdam en de bredere regio Rijnmond.

Figuur 3.11. Shift-Share analyse werkgelegenheid gemeente Rotterdam (2016-2020 en 2020-2024)

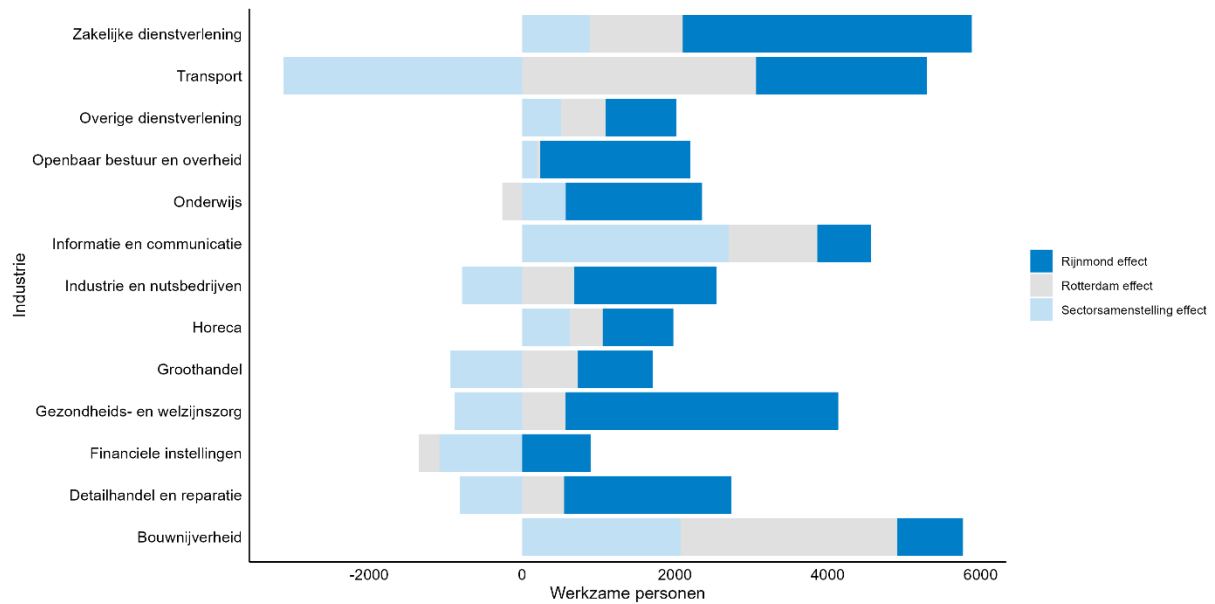

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Een volgende stap is de differentiatie in agglomeratievoordelen in werkgelegenheid voor de onderliggende sectoren. In Figuur 3.12 en 3.13 zijn de resultaten weergegeven van de analyse per sector. Het betreft wederom de gemeente Rotterdam met als referentie de regio Rijnmond. Hierin is te zien dat het agglomeratie-effect van Rotterdam erg wisselt voor de verschillende sectoren. In de meest recente periode (2020-2024) hebben de sectoren industrie (827 wp), horeca (424 wp), en financiële instellingen (413 wp) het grootste agglomeratievoordeel in werkgelegenheid. Andere sectoren met een klein positief agglomeratievoordeel binnen 2020-2024 zijn groothandel (353 wp), openbaar bestuur en overheid (217 wp) en detailhandel en reparatie (48 wp).

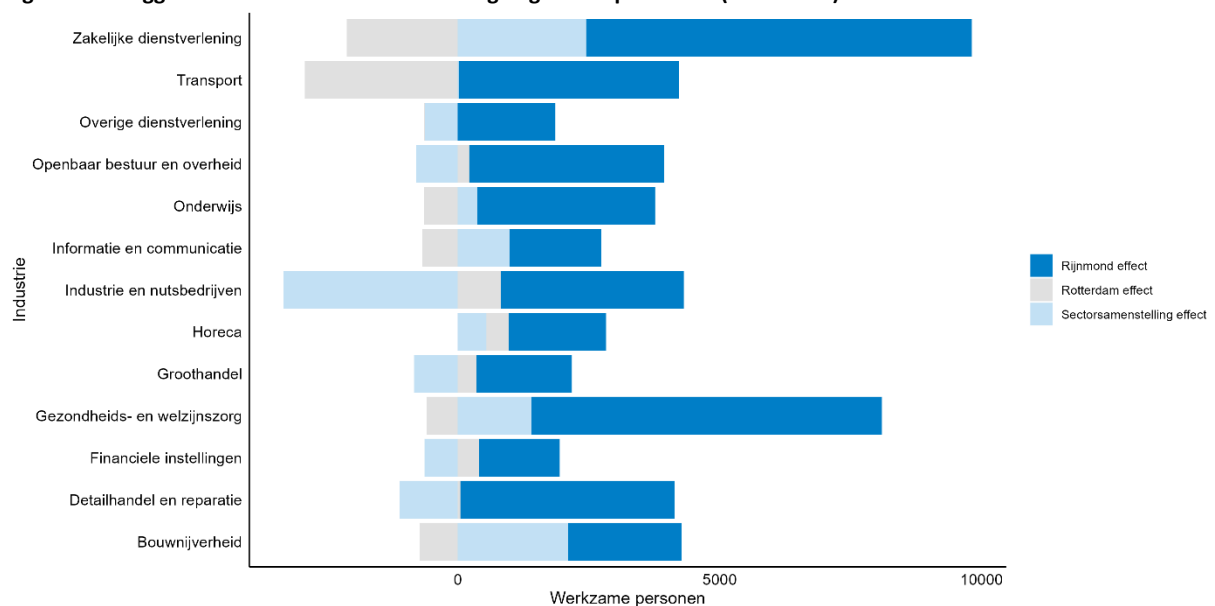
Sectoren met de grootste negatieve agglomeratievoordelen in 2020-2024 zijn het transport (-2.921 wp) en de zakelijke dienstverlening (-2.118 wp). Dit is opvallend, aangezien beide sectoren in de periode 2016-2020 juist tot de best presterende sectoren horen. Andere opvallende sectoren die slecht scoren in de periode 2020-2024, maar in de vorige periode wel goed scoorde zijn de bouw (van 2.832 naar -730 wp) en informatie en communicatie (van 1.155 naar -676 wp), gezondheid en welzijnzorg (van 568 naar -591 wp).

Figuur 3.12 Agglomeratievoor- en nadelen werkgelegenheid per sector (2016-2020)

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Figuur 3.13. Agglomeratievoor- en nadelen werkgelegenheid per sector (2020-2024)

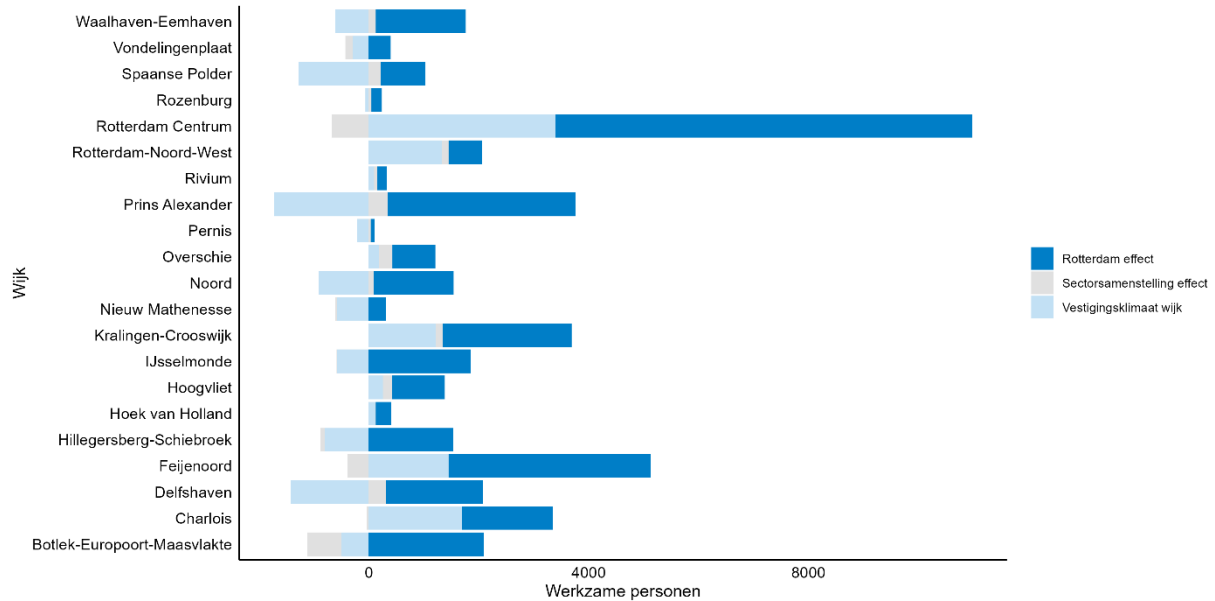

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

3.5.2 Locatievoor- en -nadelen in Rotterdamse wijken

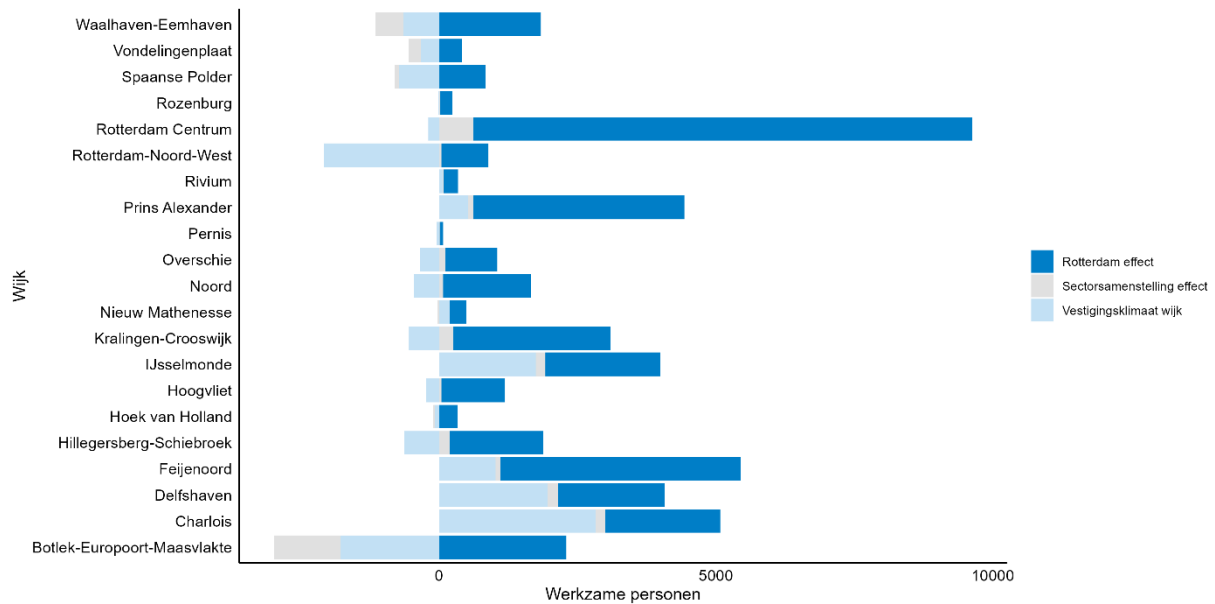
In dit onderdeel wordt een splitsing voor de verschillende wijken in de gemeente Rotterdam beschreven. Voor wijken is er echter geen sprake van een agglomeratie effect, maar spreken wij van locatievoor- of -nadelen. Figuur 3.14 en 3.15 geven per wijk de shift-share resultaten weer. In deze figuren is af te lezen dat het locatievoordeel sterk wisselt voor de verschillende wijken. Dit kan ontstaan door specialisatie in een specifieke sector binnen een wijkeconomie, bijvoorbeeld op een specifiek bedrijventerrein of binnen het havengebied. Een andere verklaring is een aantrekkingskracht vanwege een geografische centrale locatie, of bereikbaarheid vanwege een openbaar vervoer-knooppunt.

Figuur 3.14 Het vestigingsklimaat per wijk in de periode 2016-2020

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Figuur 3.15 Het vestigingsklimaat per wijk in de periode 2020-2024

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT

Figuur 3.14 laat zien dat in de meest recente periode (2020-2024) de wijken Charlois, Delfshaven, en IJsselmonde in absolute zin het grootste locatievoordeel hebben. Opvallend is dat Delfshaven van de slechtst presterende wijk in de eerste periode stijgt naar één van de best presterende wijken in 2020-2024. Wijken met het grootste locatienadeel in 2020-2024 zijn Rotterdam-Noord-West, Botlek-Europoort-Maasvlakte en Spaanse Polder – alle grote haven- en productiegebieden binnen de gemeente Rotterdam. Echter, bij de industrieel georiënteerde wijken is relativisering van de conclusies op z'n plaats, omdat het locatievoor- of nadeel zich niet voordoet als werkgelegenheid, maar als toegevoegde waarde.

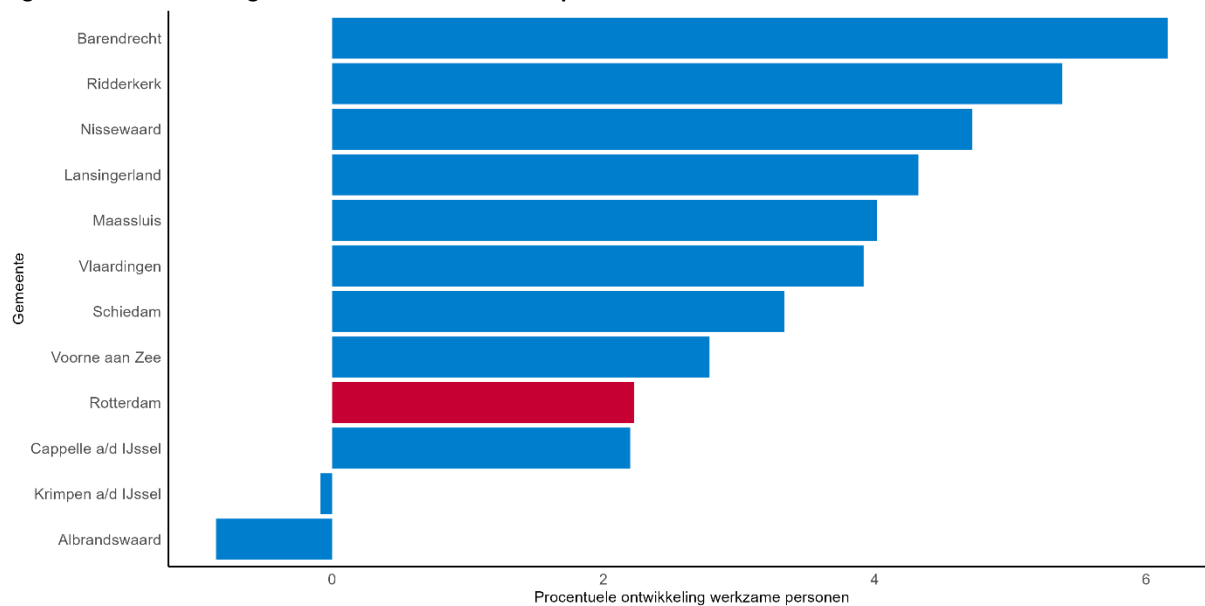
Opvallend zijn enkele wijken met grote verschuivingen in hun effecten. IJsselmonde en Delfshaven bewegen van een groot locatienadeel (respectievelijk -574 en -1.423 wp in de eerste periode) naar een zeer positief vestigingsklimaat (respectievelijk 1.748 en 1.955 wp in de tweede periode). Hiernaast zijn er ook wijken waar de aantrekkelijkheid zich negatief ontwikkelt. Voorbeelden hiervan zijn Rotterdam-Noord-West (van 1.329 naar -2.083 wp) en Kralingen-Crooswijk (van 1.216 naar -545 wp). De meest opvallende verschuivingen vinden plaats in Rotterdam Centrum. In de periode 2016-2020 scoorde deze wijk het beste van alle wijken in de gemeente met een groot locatievoordeel (+3.398 wp), terwijl dit in de meest recente periode van 2020-2024 verschoven is naar enig locatienadeel van -197 wp.

3.5.3 Rotterdam in de regio

In het vorige hoofdstuk werd geconstateerd dat de regio Overig Rijnmond qua werkgelegenheid beter dan de stad Rotterdam presteert. Zo is te zien dat het aantal werkzame personen in Rotterdam het laatste jaar (2024 in vergelijking met 2023) langzamer groeit dan in de meeste gemeenten in de regio. Uit Figuur 3.16 blijkt dat de andere gemeenten in de regio in acht van de elf gevallen een hogere groei laten zien. Dit resultaat is vergelijkbaar met het resultaat uit de periode 2022-2023.²⁶ De regio laat, in vergelijking met Rotterdam, een inhaaleffect zien. Zo is in Figuur 3.17 te zien dat sinds 2021 de regio sneller groeit dan de gemeente Rotterdam. Deze resultaten, waarbij eerst de groei zich concentreert binnen het stedelijk gebied en dit later wordt ingelopen in het buitengebied, is een terugkerend fenomeen in Rotterdam. Figuur 3.18 bevestigt dit beeld. In deze figuur is de groei opgedeeld in 4 gebieden. De stadswijken van Rotterdam, bedrijventerreinen, industrie/haven gebieden en de overige woongebieden van de regio Rijnmond (inclusief Rozenburg, Hoogvliet, Hoek van Holland en Pernis). Uit deze figuur is op te maken dat de groei in eerdere periodes voornamelijk gecentreerd lag in de stadswijken van Rotterdam, maar de overige woongebieden sinds 2020 met een inhaalslag bezig zijn. Deze inhaalslag lijkt, als eerder aangegeven, te worden gevoed door de hoge huizenprijzen en verminderde aantrekkelijkheid van voorzieningen in Rotterdam, en de heroriëntatie van veel huishoudens (vooral met zzp-werkers) op een *daily urban system* in de regio na corona.

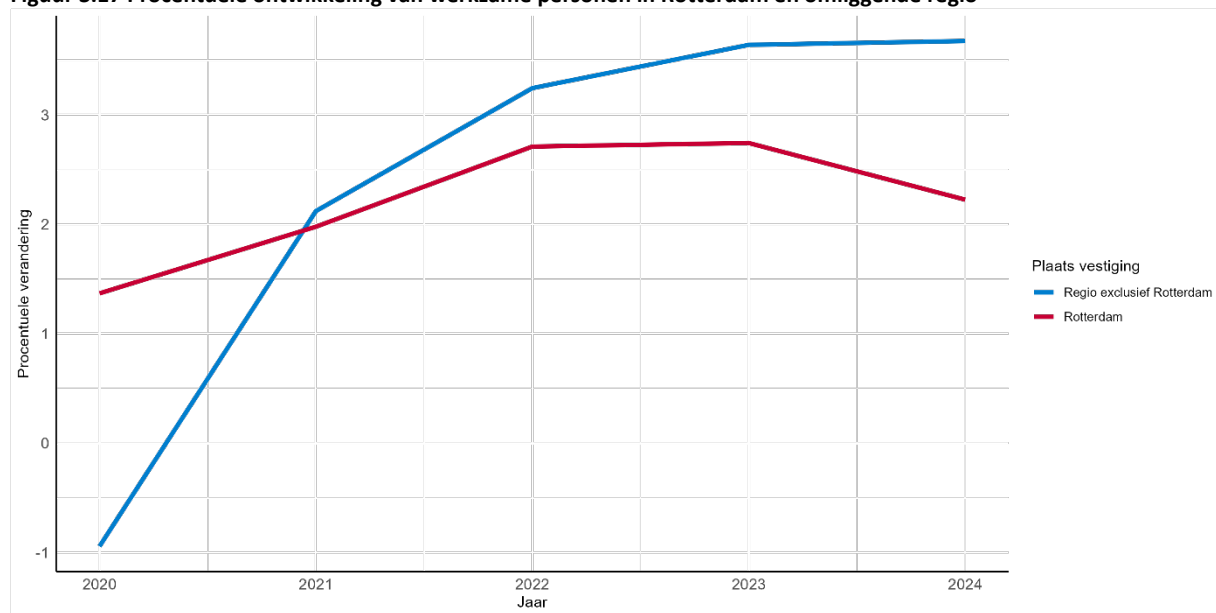
²⁶ Zie Economische Verkenning Rotterdam 2024.

Figuur 3.16 Procentuele groei van het aantal werkzame personen in 2024

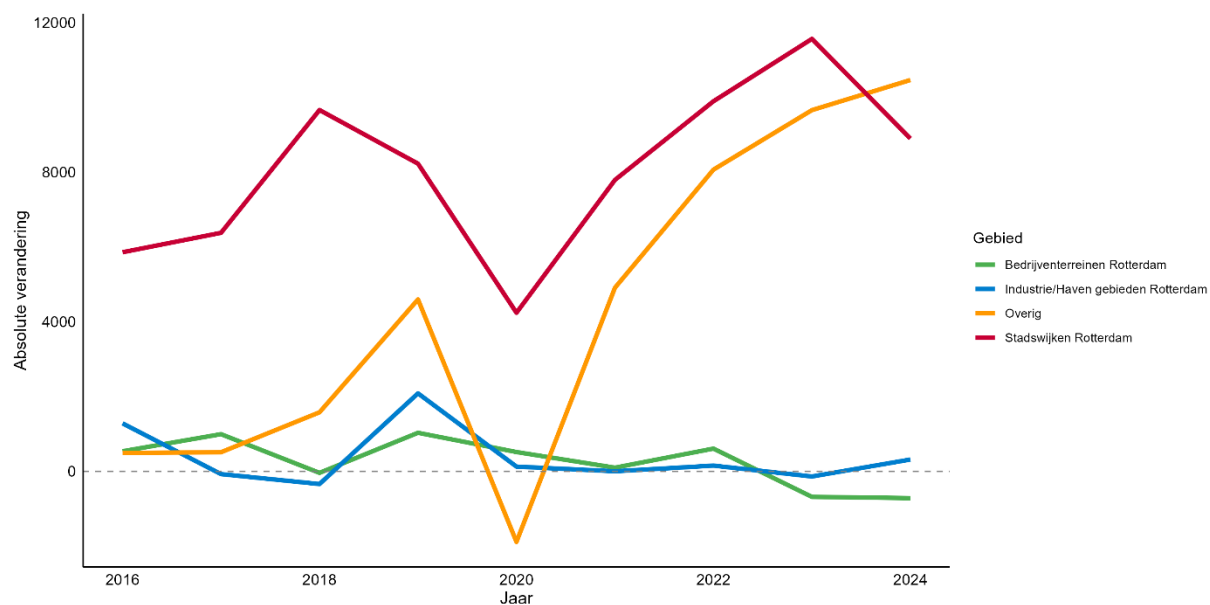
Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT.

Figuur 3.17 Procentuele ontwikkeling van werkzame personen in Rotterdam en omliggende regio

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT.

Figuur 3.18 Absolute ontwikkeling van werkzame personen in Rotterdam en omliggende regio

Bron: BRZ 2024, bewerking Erasmus UPT.

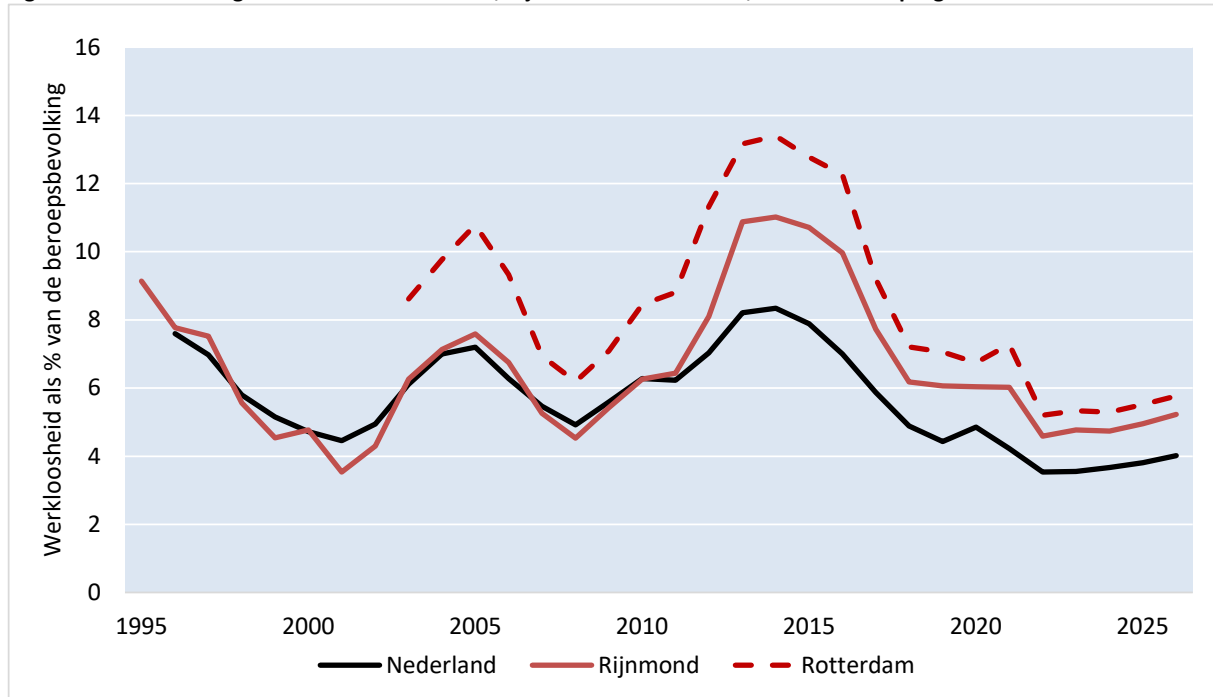
4. Arbeidsaanbod en bevolking

De werkloosheid is laag, maar stijgt licht. In 2024 lag de werkloosheid op 4,7% van de beroepsbevolking en komt naar verwachting in 2025 op 5% en in 2026 op 5,2% van de beroepsbevolking uit (figuur 4.1). Dat is in totaal een toename van een half procent. Dat is weinig en toe te schrijven aan jaren van groei van de werkgelegenheid die veel arbeidsaanbod absorbeert. Bovendien blijft de werkloosheid ver verwijderd van de dubbelcijferige niveaus van 2014-2017. Opvallend is dat de werkloosheid in de gemeente Rotterdam niet veel hoger is dan in Rijnmond. Dat verschil is in de loop van de tijd afgenomen. De lage werkloosheid is mede een gevolg van de vergrijzing. De werkloosheid is nu zodanig en structureel laag dat dit mede bijdraagt, net als gebrek aan stroomcapaciteit, aan gebrek aan groeimogelijkheden van bedrijven. Investeren in kennis en kunde wordt strategisch voor de waarde van de stad, zowel door bedrijven als door overheid en onderwijs.

In de jaren met krimp van de werkgelegenheid (2014-2017) zien we dat in Rotterdam de werkloosheid op circa 13% lag. Dat wijst er op dat er in Rotterdam een grote groep personen woont die op de arbeidsmarkt kwetsbaar is. Deze extra werkloosheid bestaat uit structurele en conjuncturele werkloosheid ten gevolge van tijdelijk en flexibel werk, vooral bij basisopgeleiden. Uit figuur 4.2 blijkt dat dit met name mensen zijn met een basisopleiding. Deze groep had in die periode een werkloosheidspiek van 21,9% in 2015. We merken op dat dit in elke grote stad voorkomt. Het is nadelig voor het inkomen van deze personen, maar ook voor de bredere welvaart van hen. Het is vooral nadelig omdat werkloosheid ten koste gaat van vaardigheden en maatschappelijke participatie. Hun mogelijkheden gaan voor de samenleving verloren. Tijdelijk en flexibel werk zijn daarbij niet bevorderlijk voor investeringen in kennis en kunde; noch voor de werkgever, noch voor de werknemer. Een forse werkloosheid, mede door tijdelijk en flexibel werk, werkt in de tijd lang door: de gemiste jaren van leereffecten in het werk levert een beperking op als de bedrijven bij opgaande conjunctuur weer gekwalificeerde krachten zoeken. De conclusie is dat een grote flexibele arbeidsreserve voordelig lijkt op de korte termijn, maar op de langere termijn de groei- en innovatiepotentie beperkt en de mismatch vergroot.

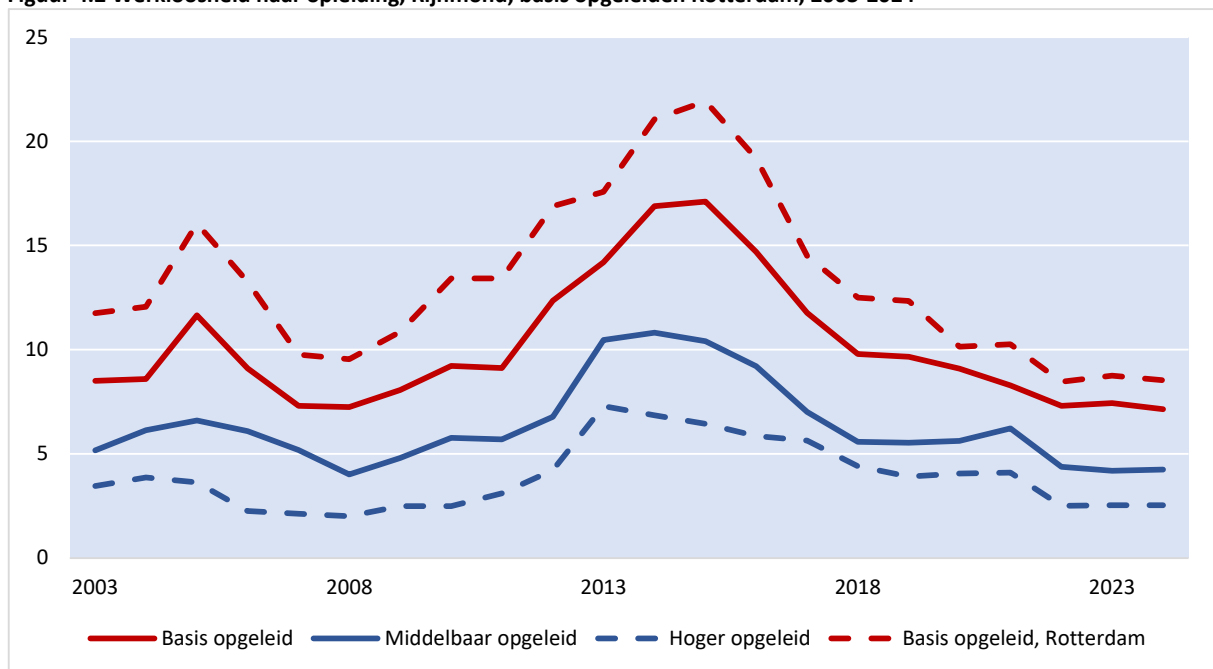
Het beroep op de bijstand is afgenomen. Het blijft de laatste jaren absoluut stabiel, maar relatief (als percentage van de bevolking 15-74 jaar) blijft het licht dalen (figuur 4.3). Dat past bij een krappe arbeidsmarkt. De belangrijkste oorzaak van de lage werkloosheid en teruglopend beroep op de bijstand is de aanhoudende groei van de werkgelegenheid.

Figuur 4.1 Ontwikkeling werkloosheid Nederland, Rijnmond en Rotterdam, 1995-2024 en prognose 2025 en 2026

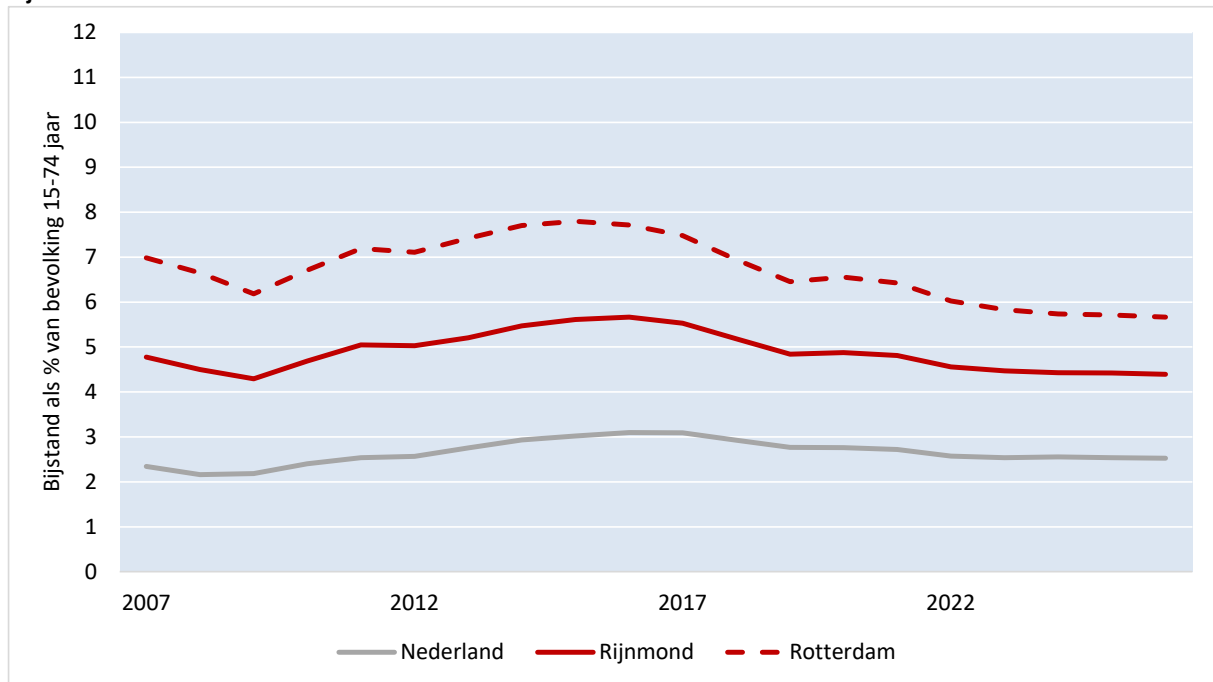
Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Figuur 4.2 Werkloosheid naar opleiding, Rijnmond, basis opgeleiden Rotterdam, 2003-2024

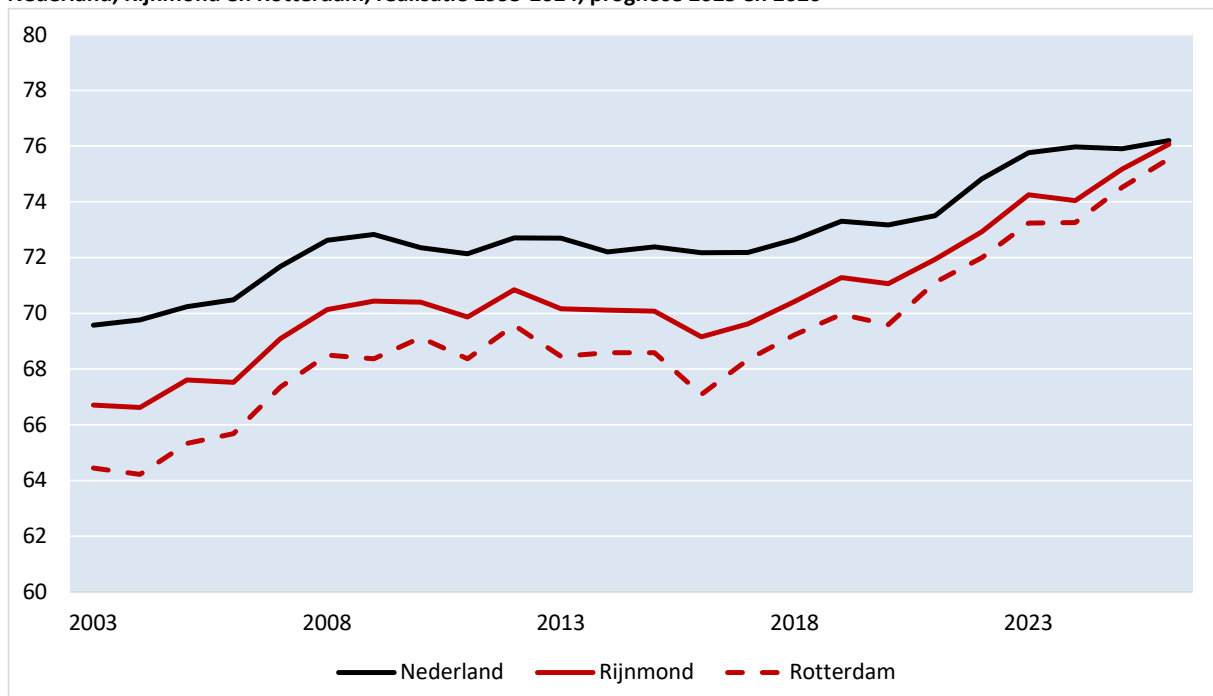
Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Figuur 4.3 Afhankelijkheid van de bijstand (tot AOW), als percentage van de bevolking 15-74 jaar, 2007-2024, Nederland, Rijnmond en Rotterdam

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Figuur 4.4 Bruto participatie (werkzame en werkloze beroepsbevolking als percentage van de bevolking 15-74 jaar), Nederland, Rijnmond en Rotterdam, realisatie 1995-2024, prognose 2025 en 2026

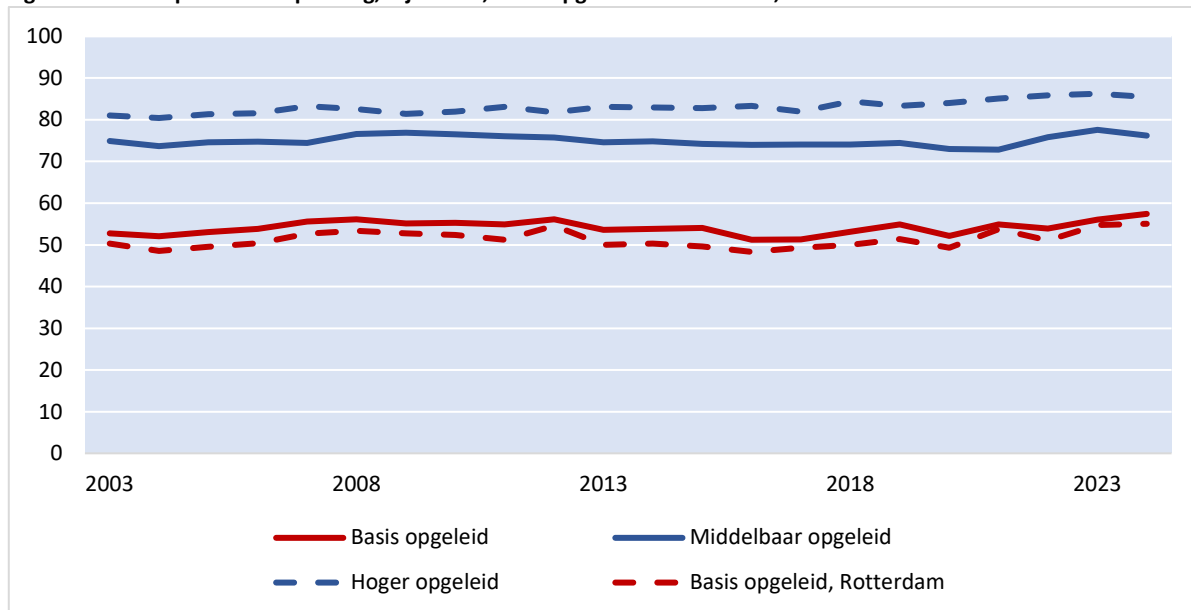
Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

De participatiegraad is in 2024 in Rotterdam op 74,0% van de bevolking 15-75 jaar gekomen. Dat is een kleine daling ten opzichte van 2023. De verwachting is dat deze in 2025 en 2026 weer verder toeneemt naar 75,2% en 76,1%. Daarmee evenaart

de participatie in Rijnmond praktisch dat van geheel Nederland. Voor Rotterdam geldt een soortgelijke ontwikkeling; daar komt de participatie in 2026 op 75,5%. In Nederland zal dat volgens het CPB (mei 2025) 76,2% zijn. Zoals figuur 4.4 en 4.5 tonen, past dat in een aanhoudende groei van Rotterdam als plaats om te wonen en te werken.

De huidige beperking van de economische groei door krapte op de arbeidsmarkt, is niet alleen een gevolg van vergrijzing. Een aanzienlijk deel van de werkenden betreft flexibele en tijdelijk banen. Deze werkenden hebben, door hun kwetsbare positie op de arbeidsmarkt, niet hun volledige potentieel van kennis en kunde ontwikkeld. Dat is veroorzaakt door werkloosheid in het verleden en gebrek aan investeringen in hun kennis in kunde in het flexibele en tijdelijk arbeidscontract. Het is niet alleen maar vergrijzing, het is ook 'scarring' van vaardigheden. Om de ontwikkeling van de Rotterdamse economie en maatschappij in stand te houden, zijn niet alleen extra handjes nog. Er zijn ook meer vaste banen en opleidingen als *training on the job* voor basisopgeleiden nodig.

Figuur 4.5 Participatie naar opleiding, Rijnmond, basis opgeleiden Rotterdam, 2003-2024

Bron: CBS/bewerking NEO Observatory

Belangrijke interpretaties over de ontwikkeling van de Rotterdamse (beroeps)bevolking zijn samengevat:

1. Vergrijzing draagt evenals in geheel Nederland bij aan de krappe arbeidsmarkt.
2. In Rotterdam is evenals in andere grote steden de werkloosheid relatief hoog. Er is een groot aandeel flexibel en tijdelijk werkenden die de conjunctuurgolf opvangen. In de nasleep van de kredietcrisis heeft Rotterdam 5 jaar achtereen krimp van werkgelegenheid en stijgende werkloosheid gekend.
3. Echter, hoge werkloosheid bij laagconjunctuur leidt tot verlies van kennis en kunde, hetgeen groei bij een hoogconjunctuur blokkeert. Daar lijkt nu sprake van te zijn. Er zijn veel onvervulde vacatures omdat er mismatch is; een verschil tussen aangeboden en gevraagde vaardigheden.
4. Bij het aantrekken van de conjunctuur daalde de werkloosheid het eerst bij hoger opgeleiden en het laatst bij basis opgeleiden.
5. De participatiegraad ontwikkelt zich in Rotterdam zeer gunstig en is in 2026 mogelijk vergelijkbaar met het landelijke cijfer.
6. De bevolking van Rotterdam groeit nu tien jaar tussen 0,5% en 1% per jaar. Dit blijft op korte termijn zo.

UPT *Erasmus*
ERASMUS CENTRE FOR
URBAN, PORT AND TRANSPORT ECONOMICS